

תרבות העידן החדש בישראל

מבוא מתודולוגי ו"הרשת הרעיונית"

(כ ר ך א ')

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מ א ת

מריאנה רוח-מדבר

התכנית הבין-תחומית ללימודי פרשנות ותרבות

הוגש לסנאט של אוניברסיטת בר אילן

אלול התשס"ו

רמת גן

עבודה זו נעשתה בהדרכתם של פרופ' משה אידל מהמחלקה למחשבת ישראל
באוניברסיטה העברית, ושל פרופ' עדיאל שרמר מהמחלקה לתולדות עם ישראל
באוניברסיטת בר אילן.

תודות – דף אחד בלבד, שרומז על מי שעומדים מאחורי כל הדפים שבהמשך...

רבים תמכו, עודדו, ייעצו, סייעו, רצו בטובתי, ושימשו לי מגדלור באפילה לאורך הדרך, ואני חושבת עליהם בהכרת תודה בעת סגירת הפרק הזה, אבל לא אוכל להזכיר כאן אלא את חלקם.

ראשונים – חברים שהפכו לאינפורמנטים ואינפורמנטים שהפכו לחברים: תודה וחיבוק ללואיזה נמיצוב ואבנר יפת, שאחראים למשיכה הראשונית שלי לחקור את תרבות העידן החדש, לרושם הראשוני החיובי, ולחשיפה למגוון תופעות ותפיסות בתרבות זו; תודה גדולה לחנן וטלי שבירו שקברו אותי ויילדו אותי מחדש, על לילות מכושפים וימים של מסע; המון תודה לאבי לויאן, על טיפולים שהתארכו, ספרים שהוארכו ושיחות לאין קץ, ולגלית על חוכמתה ועל האירוח הכיפי; הוקרה מיוחדת למערכת "חיים אחרים", ובמיוחד לאברי רביב ואילי בר, על העזרה ועל המקצועיות; ותודות לעוד רבים – מורות וחברים, מתקשרים ושמאניות, שחלקו איתי חוויות, דיווחו לי על תובנות, טיפלו בי, השאלו לי ספרות ושלחו לי המון אנרגיות חיוביות – גאיה, כוכב, אבי ב', גיליה, מירי, דפנה, שאל, שרית...

לפרופ' עדי אופיר, שהגה את הרעיון שאכתוב דוקטורט על תרבות העידן החדש – תודה על הדחיפה ועל העידוד. תודה לד"ר אברהם אלקיים, שליווה אותי בשלבים ראשונים של עבודת המחקר. תודות למורים וחוקרות, שהקדישו מזמנם לקריאת הצעת המחקר שלי, לשיחות ולעצות בנוגע לניו אייג', שהעניקו לי השראה וליווי אוהד במשך השנים האחרונות, ובהם ד"ר נח עפרון, פרופ' חיים חזן, פרופ' פיליפ ווקסלר, ד"ר ליאת פרידמן, ד"ר אבשלום אליצור...

תודה לחוקרים העוסקים בניו אייג', ששוחחו איתי וייעצו, שימשו לי השראה, שלחו לי חומרים והפניות או שאלו אותי שאלות פוריות וחשובות, ובהם ד"ר בועז הוס, ד"ר נורית זיידמן, ד"ר דלית שמחאי, ד"ר איתמר תיאודור... תודה גם לתלמידי מחקר העוסקים בעידן החדש כמוני, ששיתפו אותי בתובנות מהשדה וחלקו איתי דיונים בשאלות מחקר, ובהם אדם קלין-אורון, משה כהן, רחל ורצברגר...

גופים שונים באוניברסיטת בר אילן זיכו אותי במלגות הצטיינות במהלך לימודי התואר השלישי, שעודדו אותי להתמסר למחקר ולקדם את הכתיבה, ועל כך תודתי – בראש וראשונה וועדת המלגות של לימודי פרשנות ותרבות, וכן מרכז שלמה מוסיוף לחקר הקבלה, הוועדה לתואר שלישי ורקטור האוניברסיטה.

ראש התוכנית ללימודי פרשנות ותרבות – פרופ' אבי שגיא – תמך, דחף, גיבה והתעניין, והיה מוכן לשמוע וגם לפעול ככל הנדרש כדי לדאוג לצרכי האקדמיים. כל זה העניק לי עוצמה מיוחדת, שאני חבה עליה תודה.

תודה מקרב לב לזוג המנחים שלי, שקיבלו על עצמם משימה מורכבת, שעיצבה את דרכי המחקרית ואיפשרה לי ללמוד – ולא רק על העידן החדש. פרופ' עדיאל שרמר לימד אותי על אומץ ונחישות, וחיידד את מחשבתי וכתובתי. שיטתיותו, חריפותו ובהירותו היו נר לרגליי, וישמשו לי אתגר מתמיד. פרופ' משה אידל העניק לי השראה שקסמה לא יתפוגג לעולם, כחוקר ואיש אשכולות ומעל לכל כאדם. חוכמתו, סקרנותו, פתיחותו, נדיבותו והגינותו הם מופת שאני מקווה לזכות לחקות.

תודה לאבא ואמא, שהרעיפו עליי אהבה, שקיבלו בסבלנות ואהבה את כל השלבים, ושתמיד צידדו בי.

אלהים נמצאת בפרטים הקטנים, שם היה בן בריתי, עמרי. חולקת איתך את הדרך באהבה רבה, בהשתאות ובתודה.

תוכן עניינים

א	תקציר (בעברית)
1	פתח דבר
16	פרק ראשון: אתגרים פרשניים בחקר תרבות העידן החדש
16	1. הקדמה
16	1.1. הנושא המרכזי בפרק זה
18	1.2. הגדרת העיד"ש
27	1.3. על בירור העקרונות הרעיוניים של העיד"ש
33	2. חמישה אתגרים פרשניים
34	2.1. חמקמקות התופעה, העדר ארגון והמבט המחקרי
36	2.2. א. דוגמאות לקשיים ואתגרים פרשניים הנובעים מחוסר הארגון
38	2.2.1. ב. סתירות או פרדוקסים?
47	2.2.2. בעיית התווית: מהי תופעה עיד"שית?
47	2.2.2. א. התכחות אובייקטים לזיהויים בתווית "העיד"ש" וסיבותיה
53	2.2.2. ב. דיון מתודולוגי ופילוסופי
57	2.2.2. ג. פתרונות
63	2.2.2. ד. דוגמה להתמודדות עם בעיית התווית
64	2.3. צמצום יתר והרחבת יתר בחקר העיד"ש
67	2.4. תולדות העיד"ש - נראטיבים שונים ומשמעותם
67	2.4.1. א. ההיסטוריה ככלי להגדרת העיד"ש
68	2.4.1. ב. נראטיבים היסטוריים על הופעת העיד"ש
71	2.4.1. ג. רצף ותמורה בתולדות העיד"ש
76	2.4.1. ד. גישה א-היסטורית ודמיון פנומנולוגי
77	2.4.1. ה. עד כמה חדש העיד"ש?
80	2.4.2. ו. כתיבת העבר במבט לעתיד: ניבוי באמצעות חיבור מיתוס
67	2.4.2. ז. סיכום – האתגר הפרשני של חקר תולדות העיד"ש
83	2.5. אטי ואמי, ביקורתי ואמפתי, בחקר העיד"ש
83	2.5.1. א. מעורבות החוקרת – בין עוינות לאמפתיה
87	2.5.2. ב. התאמת שיטת המחקר לאובייקט המחקר
95	3. קווים מנחים לעיצוב (שיטת) מחקר
95	3.1. היכרות עם אובייקט המחקר
97	3.2. עיצוב שיטת המחקר
98	3.3. הגדרת העיד"ש
100	פרק שני: תרבות העידן החדש (בישראל) - סקירת השדה
100	1. תיאור שדה המחקר – הערות מקדימות ופרובלמטיזציה
102	2. אופני סיווג של העיד"ש במחקר
104	2.1. וטר הנגרף – חמישה זרמים תכניים
108	2.2. מאסימו אינטרוביין ומייקל יורק – חלוקה לפי תחומים

109	3.2 גורדון מלטון – אנציקלופדיות של דתות, פרספקטיבה היסטורית
114	2.4 פול הילס – חלוקה לקבוצות ממבט סוציולוגי
121	2.5 מרילין פרגוסון ו"דפים אחרים" – מבט מבפנים
123	3. תופעות וגילויים של העידן החדש בישראל ודוגמאות
124	3.1 ספרות
124	3.1.1 א. הוצאות לאור
125	3.1.2 ב. ספרות מתורגמת ומקורית
128	3.1.3 ג. כתבי עת וטורים עיתונאיים
128	3.1.4 ד. סוגות ספרותיות
131	3.2 אינטרנט
131	3.2.1 א. אתרים
133	3.2.2 ב. קבוצות דיון ורשימות תפוצה
134	3.2.3 ג. טיפול ודיבינציה וירטואליים
135	3.3 מדיה נוספים
135	3.3.1 א. סרטי קולנוע ותוכניות טלוויזיה
136	3.3.2 ב. רדיו
136	3.3.3 ג. דיסקים וקלטות
136	3.3.4 ד. מוסיקת העידן החדש
137	3.4 מוסדות ומרכזים
138	3.5 קבוצות מאורגנות
139	3.6 מורים, שמאנים, סופרים, מיסטיקאים, מטפלים, יועצים...
140	3.7 חנויות ומוצרים עיד"שיים
140	3.7.1 א. חנויות
141	3.7.2 ב. מוצרים
142	3.7.3 ג. מסעדות
143	3.8 מסעות וארועים בשטחים פתוחים
143	3.8.1 א. תיירות רוחנית
144	3.8.2 ב. פסטיבלים ומסיבות טראנס בטבע
147	3.8.3 ג. טקסים שמאניים ופגאניים
147	3.9 אירועים, כינוסים וירידים
149	4. העיד"ש באקדמיה – תחום הדמדומים בין שני השדות
149	4.1 הקושי בהצגת שדה העיד"ש האקדמי
151	4.2 מחקרים אוהדים, פרו-עיד"שיים ועיד"שיים
153	4.3 הקירבה בין העיד"ש לאקדמיה בעיני חוקרי העיד"ש
158	4.4 תחומי מחקר של העיד"ש האקדמי
162	4.5 העיד"ש באקדמיה בישראל
163	5. "רשת" של תופעות
164	5.1 העיד"ש כרשת חברתית ותרבותית
167	5.2 תודעה עצמית של רשת בין תופעות העיד"ש
174	6. איך יודעים אם תופעה "שייכת" לתרבות העיד"ש?
175	6.1 כלים ושיטות לבחינת השייכות

176	2. מבחר מקרי מבחן
198	7. היקפה ומקומה של תרבות העיד"ש בישראל
198	1.7. נתונים סטטיסטיים
209	2.7. מתרבות הנגד לשוליים ואל הזרם המרכזי
209	2.7. א. חשיבותם של השוליים העיד"שיים
210	2.7. ב. העיד"ש והזרם המרכזי
212	2.7. ג. העיד"ש מול הדתות הממוסדות
214	2.7. ד. העיד"ש וזהות יהודית בישראל
218	2.7. ה. דוגמאות לחזירת העיד"ש לזרם המרכזי בישראל
224	8. שדה המחקר שלי
229	1.8. מקורות ראשוניים כתובים
231	2.8. ראיונות ותצפיות משתתפות
235	פרק שלישי: הרשת הרעיונית של תרבות העידן החדש
235	1. הרשת הרעיונית של תרבות העידן החדש – מבוא
235	1.1. "הרשת הרעיונית" כהגדרה לעיד"ש
237	1.1. משמעות מטאפורת הרשת לגבי העולם הרעיוני של העיד"ש
242	1.3. מודל הרשת בחקר התרבות ותחליפיו
245	1.4. הרשת – מעולמות פיזיקליים ועד עולמות מנטליים
246	1.5. שימוש מטאפורי במודל הרשת – דיון ביקורתי
252	1.6. הרשת כאידיאל וכאתוס בשיח העיד"שי
255	2. פירוט מודל הרשת הרעיונית
255	2.1. מודל הרשת – צעדים ראשוניים
255	2.1. א. מדע הרשתות
255	2.1. ב. יתרונות השימוש במודל הרשת
259	2.1. ג. הבנה רשתית
263	2.2. מאפייני רשתות – סקירה ממדע הרשתות ויישום ראשוני
263	2.2. א. רשת אקראית ורשת חסרת סקאלה ("scale-free")
264	2.2. ב. רמת הקישוריות
266	2.2. ג. דרגות הפרדה
269	2.2. ד. "עולם קטן"
271	2.2. ה. "עוצמתם של קשרים חלשים"
273	2.2. ו. רכוזות (Hubs)
284	2.2. ז. פיזור הקישורים
289	2.2. ח. צמיחת הרשת
293	2.2. ט. פגיעות וחוסן
298	2.2. י. מיזוגים
299	2.2. יא. כיוונית ברשת והרשת המפוצלת
303	2.2. יב. חלחול או התקוממות: הזרם המרכזי ו"אזורים אוטונומיים אירעיים"
317	2.2. יג. אשליות ברשת – דמוקרטיה ושוויון, אוטונומיה ופיקוח
320	2.3. סיכום – הרשת הרעיונית ככלי למחקר פרשני

322	3. מקרה מבחן - מקטע מהעולם הרעיוני
322	3. 1. מבוא למקרה המבחן שיוצג
324	3. 2. תיאור גראפי של מקטע מהרשת הרעיונית העוסק בזמן
325	3. 3. מקרה מבחן של הרשת הרעיונית – נראטיבים על העבר
326	3. 3. א. הכללות לגבי תפיסות העבר בעיד"ש
326	I. לחיות בהווה
327	II. שלושה סוגי עבר
329	III. מאפיינים משותפים של תפיסות הזמן
329	IV. שמרנות מול חדשנות
331	3. 3. ב. נראטיבים עיד"שיים על עבר אידיאלי
331	I. ריבוי הנראטיבים
332	II. פרה-היסטוריה אוניברסלית או יהודית: סינקרטיזם, פרניאליזם, פרקטיקולריות, גלוקאליות
333	III. נראטיבים לדוגמה
334	א. טנטרה בגן עדן
335	ב. בין מעמד הר סיני לאטלנטיס
338	ג. אלהים עם מקדש, עם בת זוג ועם גוף
339	ד. האינקוויזיציה נגד הכישוף היהודי
340	ה. עם של מרפאים מפלטה אחרת
341	ו. משל הדג
342	IV. פרה היסטוריה אישית – התינוקת, הילד הפנימי והזקנה
344	א. "עוצמת הרכות" ו"התינוק הפנימי"
346	ב. אידיאליזציה של תינוקות בגראפיקת העיד"ש
346	ג. תינוק וזקן על פי הקבלה
347	ד. לידה מחדש, "פרא" ומטריקס
349	ה. גלגולים – מנראטיב ביוגרפי לשיטת טיפול
353	ו. מטאפורת ביה"ס והשיעורים כאבולוציה רוחנית
357	3. 3. ג. הבנה "רשתית" של רעיונות, ערכים ופרקטיקות
358	I. פרה היסטוריה והאחר
364	II. ילדותיות בהקשרה הערכי-תרבותי
365	III. הזמן בשיטות ריפוי אלטרנטיביות
368	א. לידה מחדש בשיטת "רברסינג"
371	ב. התינוק יודע – שיטת "ייעוץ הדדי" ו"עיקרון הרצף"
373	ג. תקשור עם עוברים – התינוק כמורה ומדריך
374	ד. "התינוק הפנימי" ותזונה "טבעית"
377	ה. עבודה עם "הילד הפנימי"
383	ו. שבירת דפוסים ושינוי הרגלים – שיטת אבי גרינברג
385	ז. טראומה מן העבר – התנועה לשחרור הרגש
386	IV. מידת העיד"שיות של שיטות טיפול
386	א. טיפול מסורתי בלבוש עיד"שי
391	ב. טיפול אלטרנטיבי אקלקטי
393	ג. תרגולים והתנסויות רוחניים
397	3. 4. פרשנות וניתוח של תרבות העיד"ש
398	3. 4. א. מה חדש ב"חזרה לגן העדן"?
401	3. 4. ב. להתחיל מבראשית בחברה הישראלית
404	3. 4. ג. מבט פנורמי
411	אחרית דבר

414	ביבליוגרפיה
414	ספרות מחקר
448	ספרות מקור (מבחר)
448	כתבי עת
448	ספרים ומאמרים
457	אתרי אינטרנט ישראליים
I	תקציר (באנגלית)

תקציר

בשנים האחרונות הפכה תרבות העידן החדש [=העיד"ש] מתנועת שוליים קטנה לתופעה מרכזית וגדולה. משקיפים וחוקרים רבים (ובהם גם אני) רואים את העיד"ש כביטוי מרוכז, מתמצת ומובהק יותר של הנטיות הכלליות של החברה הישראלית (והמערבית). לכן, העיד"ש מהווה אספקלריה להתבונן בה על תהליכים תרבותיים רחבים יותר.

אבל מהי תרבות העיד"ש ומה כלול בה? כל ניסיון לסדר את התחום עולה בתוהו, ונסיונות לסווג תופעות כשייכות או בלתי שייכות לתרבות העיד"ש אינם צולחים; הגדרות פורמליות שהוצעו טעונות קשיים פרשניים רבים. לכן, השאלה המרכזית בעבודה היא, **כיצד יש להגדיר את תרבות העיד"ש** (בישראל). התשובה נתונה בשני חלקים – הראשון (פרקים ראשון ושני) מספק דיון בצד המתודולוגי והתיאורטי של הגדרת העיד"ש, סקירה של דרכי הגדרה הקיימות במחקר ובעיותיהן ופריסת תופעות המצויות בשדה; השני (פרק שלישי) מציע את המודל של "הרשת הרעיונית" כהגדרה לתרבות העיד"ש על דרך התכנים, הרעיונות, הערכים והנראטיבים שרווחים בה.

הפרק הראשון מתמקד בבעייתיות של השוני הרב בין המסומנים השונים של התווית "העידן החדש" במחקר. חלק מן החוקרים מציעים להחליף את התווית – בין כדי לדייק בניתוח התופעה הנצפית, בין כדי להרחיב את זווית המבט, בין כדי להימנע ממהותנות – אבל הבעיה נותרת על כנה. סוגיה אחרת היא האם העיד"ש הוא דת, הלך רוח, תנועה חברתית, או סגנון חיים. לצורך התייחסות להיבטיה השונים של התופעה, אני מציעה להתייחס אליה **כתרבות**. חוקרים שניסו להציג את הרעיונות המרכזיים בעיד"ש סיפקו רשימות שונות, שתואמות זו את זו במידה מועטה בלבד; חלקם ניסו להעמיד את העיד"ש על רעיון אחד, אבל לא הסכימו מהו אותו הרעיון.

תיאורי העיד"ש במחקרים השונים מלמדים במידה רבה על החוקרים ויחסם לאובייקט המחקר. המחקר הצעיר בנושא העיד"ש עמוס בפולמוסים בין מומחים (וגם בין הדיוטות). בהמשך הפרק ממויינים הקשיים הפרשניים בתחום לחמישה אתגרים: הראשון הוא העדר הארגון של התופעה, חמקמקותה והמבט המחקרי המסדר אותה. השני – בעיית התווית, הקשורה בהתכחשות אובייקטי המחקר להיותם עיד"שיים. השלישי – הבעייתיות הנובעת מפריזמה צרה מידי או רחבה מידי. הרביעי – הקשיים הטמונים בהגדרות הנסמכות על נראטיבים היסטוריים. החמישי – המתח שבין השיח האמי והאטי ובין מחקר ביקורתי לבין מחקר אמפתי. בהקשר זה חשוב לציין, שניתן לראות בעיד"ש תרבות נגד או ביקורת תרבות – דבר המסביר את הרגשות העזים שהיא מעוררת במחקר, ומחייב רפלקטיביות וזהירות.

לנוכח שלל האתגרים והבעיות הרובצים לפתחה של ההגדרה, אני מציעה להחליף את ההכרעה ה**בוליאנית** החדה של שייכות תופעות לעיד"ש בהכרעה **קונטינגנטית** (בהתאם לשיקולים רבים ומשתנים), **מצטברת** ("שייך באופן מובהק", "במידה מועטה" וכד') ו**הקשרית** ("אינו שייך במובן זה..."). כמו כן, אני מציעה שההגדרה תהיה מולטי-דיסציפלינרית, ותיתן מקום חשוב להיבט האמוני וההגותי.

הפרק השני סוקר דרכים שונות לחלוקת השדה, ופורש שלל תופעות עיד"שיות תוך התמקדות בדוגמאות ישראליות. הסקירה מלמדת על הקושי בחלוקה חדה בין זרמים שונים, ועל הערפול לגבי הַכְּלָה או הדרה של תופעות ביחס לתווית "העיד"ש". אחת התופעות הנדונות בהרחבה יחסית היא ה(סמי-)אקדמיה העיד"שית. בפרק נדונה ה"תודעה העצמית" של התופעות לקשרים ביניהן, מה שיוצר לכידות חברתית ורעיונית, ורושם של רשת. עשר דוגמאות מובאות לצורך המחשת הפרובלמטיזציה של שיוך תופעות לעיד"ש. הפרק מסכם גם נתונים סטטיסטיים אודות היקף התופעה ותפוצתה (אמונות, מוצרים ועוד), ומציג ראיות שונות להעתקת מעמדה של תרבות העיד"ש מן השוליים אל הזרם המרכזי (והממסדים) בחברה. הפרק נחתם בציון הפלח מתוך השדה, ששימש לצורך עבודה זו.

הפרק השלישי מתאר את המודל המוצע ככלי להגדרה ולניתוח של העיד"ש – הרשת הרעיונית. נסקרות תכונותיה של הרשת, כפי שהן נלמדות במדע הרשתות החדש, תוך יישומן לניתוח תרבות העיד"ש. טענתי היא, כי יש לראות את הרשת הרעיונית העיד"שית כ"חסרת סקאלה" (קישוריות גבוהה, פיזור בלתי שווה של קשרים, רכוזות בולטות, צמיחה מתמדת ועוד). נדונים גם היחס בין הרשת העיד"שית לרשתות אחרות והחלחול המתקיים ביניהן. המודל הרשתי מספק פתרון לקשיים השונים שהועלו בעבודה – הוא מעיד כי בעיד"ש יש עומק רעיוני, המתבטא בחזרה על דפוסים אסוציאטיביים מצד אחד, ובהדרה של רעיונות מצד אחר, משמע לא "הכל הולך". כמו כן, מתגלות הקבלות קבועות בין מחשבה (ערכים, דימויים), דיבור (אופני התנסחות) ומעשה (פרקטיקות התנהגות) – מעין תיאולוגיה האחוזה ב"הלכה". בנוסף, הרשת משקפת את המורכבות התרבותית, ומספקת את העמימות הנדרשת בסיווגן ושיוכן של תופעות.

בפרק השלישי מנותח **מקרה מבחן** – תפיסות עיד"שיות אודות העבר. מתגלה דפוס חוזר של נראטיבים, ערכים וקישורים, שעיקרו: פרה-היסטוריה אידיאלית, היסטוריה שלילית שמופיעה לאחר משבר/ים, ורצף נסתר או אבולוציה רוחנית הנשמרת למן הראשית ועד להווה. למרות הסתירות והשונות בין תורות עיד"שיות שונות, מתברר שדפוסים אחדים נשמרים; הם מופיעים במיתוסים אודות האנושות, בביוגרפיות פרטיות, ברציונלים תיאורטיים של שיטות טיפול, בגראפיקה ועוד. הפרק חותם בהצגה של ניתוחים תרבותיים שונים של העיד"ש, תוך חשיפת המטען הערכי הטמון בהם. כיווני הפרשנות המנוגדים ממחישים את הצורך בהסתמכות על יסוד מוצק ומוסכם ובהצגת מגוון זוויות מבט. ניתוח ראשוני מדוקדק של הרשת הרעיונית עשוי לשמש מצע כזה, המאפשר כיווני מחקר עתידיים מגוונים.

לבסוף, העבודה מצביעה על שתי מגמות בהתגבשות זהות יהודיות-ישראליות עיד"שיות.

פתח-דבר

כשהתחלתי במחקר לעבודה זו, לפני שנים אחדות, נתקלתי באנשים שלא ידעו מהו "העידן החדש" (או "ניו אייג'"), ואפילו תשובתי לא התקשרו בדמיונם לדבר שנתקלו בו. היה טבעי באותה תקופה לאנשים להמליץ לי להיוועץ בחוקרים של קבוצות שוליים בחברה. כעת, כשאני אומרת שאני חוקרת את ה"ניו-אייג'" בישראל – אין צורך לפרט, ובד"כ אני אפילו זוכה בתגובה המציעה לי מסקנה או הערכה כלשהי בנוגע לתופעה. שינוי זה (ושמא יש לומר אף מהפכה), בו הפכה תרבות העידן החדש מתנועת שוליים קטנה לתופעה מרכזית וגדולה, הנוגעת כמעט לכל פרט בחברה הישראלית בתחומי חייו השונים, מתחולל בקצב מהיר בחברה הישראלית בשנים האחרונות.

משקיפים וחוקרים מביעים את הערכתם, כי כיום תנועת העידן החדש מהווה את התופעה התרבותית המרכזית והצומחת במהירות הגדולה ביותר בחברה המערבית, וכי היא מהתופעות התרבותיות המשמעותיות ביותר בימינו. נראה כי המאפיינים של תרבות זו, שהיא גם צומחת וגם נעדרת ממסד, תורמים למענה היצירתי והחדשני שהיא יכולה להציע, בהתאמה רבה לצרכי הזמן:¹

[...] רעיונות מסוימים פורצים אל הנוף האינטלקטואלי בכוח אדירים. הם פותרים בבת אחת בעיות יסוד רבות כל-כך, עד כי נדמה שהם צופנים בחובם את הפתרון לכל בעיות היסוד ואת הבהרתן של כל הסוגיות הסתומות. הכול נחפזים לחטוף אותם כאילו היו נוסחת הקסם [...] מניה וביה פונים לעברו כל המוחות הרגישים והפעילים כדי לעשות בו שימוש. אנו בוחנים אותו בקשר לכל דבר ולכל מטרה, מנסים ובודקים הרחבות אפשריות של פשוטו [...].

ואמנם, נראה כי תרבות העידן החדש מבטאת באמצעות יצירות תרבותיות חדשניות ומרתקות לבטים עכשוויים-ביותר ופתרונות עבורם, מיצוי של תשוקות עכשוויות, הפנמה של מצבים חדשים והתמודדות עם השלכותיהם. בו בזמן, התרבויות ומערכות החשיבה והפעולה הישנות מבקשות להתמודד עם החדש באמצעות הפרוצדורות הקיימות והיציבות כאילו מדובר בגחמה חולפת. אבל רבים כלל אינם רואים בנושאים אליהם מתייחסת תרבות העידן החדש גחמות, אלא סוגיות הטעונויות התייחסות רצינית ודחופה, ובהן המשבר האקולוגי, השלכותיו של הפמיניזם על התיאולוגיה, נכסים מן הסוג החדש שמזמן האינטרנט, איכות החיים הנמוכה שמאפשרת הרפואה הקונבנציונלית למי שסובלים מבעיות כרוניות (כגון קשישים שתוחלת החיים שלהם הולכת ומתארכת), הנכחה גוברת של "אחרים" ושל הרב-תרבותיות בחברות המערביות, ועוד.

¹ הציטוט לקוח מגירץ, פרשנויות של תרבויות, עמ' 15, ומתאר דברים מתוך ספרה של סוזאן לאנגר "פילוסופיה במפתח חדש". גירץ משתמש בתיאור כדי להסביר את תפוצתו המתרחבת והצלחתו של המושג "תרבות", וכשקראתי אותם חשתי עד כמה הדברים נכונים באשר למצבה של תרבות העידן החדש כיום.

לתרבות העידן החדש מענה לכל אלה: טקסים, מיתוסים, פרקטיקות, תיאוריות ויוזמות לפעולה מוצעים כדרכים בשלות-יחסית להתמודדות עם המאה ה-21. אמנם כל הפרטים והמוסדות בחברה מתמודדים עם אתגרי העולם, אולם נראה כי ההתמודדות של תרבות העידן החדש שונה מן ההתמודדות הרווחת, המגומגמת-משהו או הראשונית-נסיונית; היא מספקת מענה בוטח ומפותח. יתר על כן, משקיפים וחוקרים רבים (ובהם גם אני) רואים את המענה של העידן החדש כביטוי מרוכז, מתומצת ומובהק יותר של הנטיות הכלליות של החברה הישראלית (והמערבית, ואולי אף העולמית), שנדמות כהשתקפות "מדוללת" של העידן החדש.²

דוגמה לכך היא הדעה, **שבידי הפרט כח** – שלא תמיד הוא מודע לו – **לברוא את המציאות החיצונית** לו באמצעות ציפיותיו ואמונתו. אמונה זו לובשת צורות שונות בתרבות הכללית בימינו: בפירושים הפופולריים של תורת הקוונטים מדובר על כוחו של הצופה הנסיך "להכתיב" את מהותו של הקוואנט (אם יהיה חלקיק או גל) בהתאם לציפיותיו ולכלי המדידה שהוא בוחר; בפילוסופיה הפוסטמודרנית כבר הוכרז על מות המחבר, והמלך החדש הוא הקורא, המכתיב את המשמעות העיקרית המיוחסת לטקסט על סמך הפרה-דיספוזיציה וההקשר שבהם הם קורא ומפרש; בפסיכולוגיה החברתית מוסבר המנגנון שפועל מאחורי "אפקט פיגמליון" (נבואה המגשימה את עצמה), תוך ניתוח הקשר שבין ציפיות הפרט ואמונתיו לבין התנהגותו במציאות והאופן שבו הוא מפרש את הארועים השונים בחייו – ולאלה השפעה מכרעת על הצלחתו, תחום עיסוקו, מערכות היחסים שלו וכד'; בסרטי מדע בדיוני העוסקים בהדמיית מציאות ממוחשבת מושם הדגש על כוחו של השחקן או המשתמש להשפיע על המציאות באמצעים מנטליים (ומטריקס היא הדוגמה הבולטת לכך). בתרבות העידן החדש רעיון בריאת המציאות משמש עיקר אמונה וגם ערך המנחה את ההתנהגות והמחשבה באופן מתמיד – החל ברגע ההתעוררות בבוקר, עבור במגוון תרגילים מדיטטיביים לשליטה במחשבה, וכלה בטיפולים רפואיים שעיקרם בירור האמונות הפרטיות שהובילו להופעת המחלה. ניתן לקבוע שככל שהאמונה בכח לברוא מציאות עמידה גם במקרים של מגבלות מציאותיות קשות יותר – כלומר שהאדם מאמין כי הוא יכול לשנות **כל** דבר במציאות – וככל שהשימוש בעיקרון זה מנחה יותר תחומים בחיים ומכתיב יותר פרקטיקות של יום יום, כך ניתן יותר לזהותו כרעיון "מרוכז" ומובהק של תרבות העידן החדש, וככל שהרעיון "מדולל" או "מרוכך" יותר, ייתכן שמדובר בגרסה פופולרית של רעיון שאינה בהכרח שייכת לתרבות זו. כמו כן, ככל שהשפה בה מדובר על בריאת מציאות "רוחנית" יותר – כך ברור שמדובר בתרבות העידן החדש – אולם גם דיבור בנוסח פסיכולוגי או מדעי עשוי בהחלט להיות מיוחס לתרבות העידן החדש (אם כי ניסוחים כאלה יאפשרו לערער על ייחוסם לתרבות זו).

וכך, תרבות העידן החדש נתפסת פחות ופחות כחריגה ומוזרה – ואולי גם בעיני עצמה – והדבר מתבטא בקרב חלק מחסידיה בניסיון להדיר את עצמם מן הקונצנזוס, ובקרב חלקם במאמץ לשמר את המעמד הקונצנזואלי. מכל מקום, רבות מן התופעות הנמנות על תרבות העידן החדש נתפסות בציבור הרחב כ"שלנו". תרבות זו מאמצת ומבטאת במידה רבה ערכים וסגנון שיח שאינם נתפסים כחריגים בתקשורת ההמונים, בהשתלמויות מורים, בהרצאה אקדמית וכד'. תרבות העידן החדש מבטאת הפנמה של התפיסות ה**מודרניות** הרווחות-יותר – כגון האמונה בקידמה מדעית-טכנולוגית או בכוחו של הפרט לעצב את גורלו וחיו – וגם אימוץ מלא של ביקורות **פוסטמודרניות** (גם אם בנוסח "עממי") – ביקורת על תיזת הקידמה לנוכח שימושים

² לדיון נוסף בטענה זו, ר' להלן בפרק השני, סעיף 7.2.

במדע להרס ולנוכח אי-ההתאמה בין קידמה מדעית למוסרית, ביקורת על היחס לאחר ולנשים במסגרות הומניסטיות, ביקורת רב תרבותית על אתנוצנטריזם, אפיסטמולוגיה שאינה בהכרח רציונליסטית, ביקורת על הכח שבידי מוסדות דתיים ומדינתיים כדי לייצר "אמת" ונורמות אחרות שידכאו את הפרט, ועוד.

דוגמאות אלה ממחישות כיצד מבטאת תרבות העידן החדש תובנות שמקובלות כיום על רבים מאיתנו. יש והתובנות הללו מנוסחות בשפה שונה – אולי "רוחנית" יותר – אולם לעתים אותן טענות ברוח פוסט-מודרנית, שכמעט כל אחד מאיתנו יכול להסכים להם, נאמרים מבלי שנדע – ומבלי שניתן יהיה לקבוע גם בדיעבד – אם ההקשר שלהם או מקורם היה בתרבות העידן החדש. מכל מקום, ההידמות – או הדמיון – של תרבות העידן החדש לתרבות הזרם המרכזי בישראל הולכת וגוברת ככל שהזרם המרכזי מעכל לתוכו את הרעיונות היצירתיים והחדשים שמוצעים לו על ידי תרבות שופעת זו.

לעתים תרבות העידן החדש היא הזירה התרבותית הראשונה להציע פתרונות יצירתיים למתחים תרבותיים שונים, ואני משתדלת לאסוף את הללו, הנראים בעיניי מוקדי משיכה מרתקים של תרבות זו. אציין ברמיזה דוגמאות אחדות:

1. ההצעות המעשיות הרבות שמפותחות בקרב תרבות העידן החדש כתחליפים לאינטליגנציה הרציונליסטית – מאינטליגנציה רוחנית ועד אינטליגנציה אינטואיטיבית – נקלטות על קרקע פוריה, שכן בזרם המרכזי, מסיבות שונות, מחפשים אחר אלטרנטיבות והרחבות של החינוך הקלאסי והבחינות הסטנדרטיות, לאור אימוץ תיאוריות שונות אודות ריבוי אינטליגנציות³.

2. תרבות העידן החדש הפנימה את ההשקפה המדעית אודות האקראיות שבאירועים בחיינו היום-יומיים, אולם בשונה מהתוצאה התרבותית שניכרת בעולם החילוני המודרני – הסרה גוברת של הקסם מהעולם (disenchantment) – היא מגיבה בשלל פרקטיקות, מיתוסים ותיאוריות המקדשים את האקראיות⁴, ומעניקים לארועי היום יום משמעות וקסם.

3. אם נביאי ישראל עשו שימוש במטאפורות מעולם החקלאות, והפילוסופים המודרניים דמיינו את העולם כשעון המופעל בידי גלגלי שיניים – הרי שהעידן החדש כבר למד לבסס את הדמיון התיאולוגי שלו על טכנולוגיות האינטרנט שרק בעשור האחרון הגיעו לציבור הרחב בישראל וכבר לא ניתן לדמיין עוד את חיינו – האישיים והציבוריים – בלעדיו⁵.

4. תרבות העידן החדש מציעה גרסה גלוקלית של רוחניות⁶, המתמודדת עם האתגר של גלובליזם מצד אחד ועם מחאות לוקליות כנגדו מצד אחר, וזאת באמצעות מערך מושגים, דימויים, ערכים, מיתוסים ופרקטיקות. כך, למשל, תרבות זו מצמיחה שלל קבוצות ניאו-שמאניות בעלות מיתוס מכונן מקומי, כגון כנעניות בישראל או קלטיות בבריטניה, שיש ביניהן דמיון רב ואחוה רבה. כולן מאמינות, שבזמנים קדומים התפתחו ברחבי העולם פולחנים

³ על ריבוי אינטליגנציות ר' למשל: גרדנר, אינטליגנציות מרובות. גם הספר של גולמן, אינטליגנציה רגשית, היה בראש רבי המכר בישראל (כמו בעולם המערבי כולו) זמן ארוך ביותר. כמו כן, בישראל מפיץ את בשורת החשיבה היצירתית מכון ברנקו וויס (במיוחד באמצעות התיאוריות והספרים של אדוארד דה-בונו).

⁴ ר' רוח-מדבר, "קידוש האקראיות".

⁵ ר' למשל: רוח-מדבר, "מטאפורת האדם הממוחשב"; רוח-מדבר, "בריאת מציאות".

⁶ ר' גם בייר, "גלובליזציה ודת טבע".

ואורחות חיים שנבעו מהחיים בהרמוניה עם הטבע, ולכן אין הן מתפלאות על כך כי התרבויות ה"עתיקות" הללו שהם משיבים אותם⁷ על פני האדמה כה דומות זו לזו, ובין השאר קוראות כולן לאחוה בין כל האנשים בני התרבויות השונות. האלוהות המרכזית בדתות השונות תורמת לאחוה הגלובלית, שכן מדובר ב"גאיה" או "אמא אדמה", דמות מיתית המתעלה מעל להבדלים פוליטיים והמעוררת עניין בנושאים על-מדינתיים (החוצים גבולות ומחייבים גישה הוליסטית) כגון אקולוגיה, מעמדן של נשים וכד'.

5. תרבות העידן החדש מאמצת את **ההיגיון הקפיטליסטי**⁸, שמנהל במידה רבה מאד את העולם המערבי מבחינה כלכלית, חינוכית ופוליטית⁹, ושב הפרט אדון לגורלו האישי. ההקצנה בדוקטרינת האחריות האישית מתבטאת הן בעיצוב **הזהות הדתית**, במובן זה שהפרט בוחר את מידת השייכות לקהילות דתיות (ואחרות) ואף מעצב לעצמו דת אישית סינקרטיסטית בשיטת "עשה-זאת-בעצמך" מתוך ה"סופרמרקט הרוחני"¹⁰ המוצע לו, והן **בנטיית תיאולוגיות**, כגון בייחוס הבלתי-מתפשר – באמצעות מיתוסים שונים – של אחריות לפרט כמי שקובע את גורלו.

6. תרבות העידן החדש הפנימה את העיצוב החברתי המודרני, שבו הפרט אינו תלוי בקשרים קהילתיים הדוקים, אולם היא מציעה גם מענה נדיר-יחסית לתוצאה הבלתי-רצויה של מצב זה בחברה שבה הניידות החברתית כה גדולה עד שהאדם חש מנוכר, בודד ומנותק מבחינה חברתית.¹¹ המענה הכיתתי והפונדמנטליסטי מבקש ליצור-מחדש קהילה בעלת אפיונים מסורתיים, כלומר בעלת קשרים הדוקים בין חבריה, והדבר גורר חזרה של מחירים גבוהים מבחינת חיי הפרט. לעומת זאת, תרבות העידן החדש מציעה שני **פתרונות** חדשים **למתח תרבותי** זה **שבין ניכור חברתי לבין פגיעה בפרטיות ובריבונות הפרט**: ראשית, תרבות העידן החדש מתאפיינת בריבוי של קבוצות אד-הוק, בסגנון קבוצות תמיכה או קבוצות עזרה עצמית, היוצרות ביניהן פרקטיקות שונות של קירבה הדוקה מצד אחד, וגמישות רבה בעיצוב מידת המעורבות בקבוצה מצד אחר. כמו כן, חברי הקהילות הללו רשאים להיות חברים במקביל בקבוצות רבות ושונות.¹² שנית, תרבות העידן החדש מציעה שלל פתרונות מעשיים להחזרת הגישה ההוליסטית ביחס לפרט, שמוצא את עצמו אבוד בנבכי הביורוקרטיה בחברה ההיפר-מודרנית, ככל שחלוקת העבודה גוברת. כך, למשל, היחס לכל מחלה של הפרט בתרבות העידן החדש הוא הוליסטי – בהתייחסות לכלל המערכות הגופניות, בבירור מקורן הנפשי של המחלות, במסגרת הסדנאית המתמשכת של יישום הטיפול, במשכם הארוך ובריבויים של מפגשי הטיפול (לעומת הממסד הרפואי הקונבנציונלי), בהתעניינות בצד הביוגרפי וכד'. דוגמה נוספת לכך היא הצעות (לעובד ולמעסיקה) לעיצוב סביבת עבודה אנושית יותר, המתייחסת לאדם לא רק כעובד.

ההמחשות האחדות שלעיל מלמדות, ברמיזה ראשונית, על מקומה של תרבות העידן החדש בחזית של תחומי העניין בתרבות הכללית. ניתן היה עוד לציין עוד נושאים רבים שמהווים מוקד עניין של החברה העכשווית או מוקד של מתרחקות בתוכה, ושל תרבות העידן החדש יש בו הצעות

⁷ ר' הובסבאום ורנג'ר, **המצאת מסורת**.

⁸ ר' למשל אורבן, "טנטרה והעידן"ש"; הילס, "יעילות הכלכלה הרוחנית".

⁹ על הקשר שבין הקפיטליזם כמערכת כלכלית לבין משמעותו הערכית-חינוכית, עמד לראשונה ספרו של וובר, **פרוטסטנטיות וקפיטליזם**.

¹⁰ כינוי זה לתופעה המתוארת כאן רווח הן במחקר והן בשדה. ר' למשל: הנגרף, "דת העידן"ש", עמ' 258.

¹¹ ר' גם ווקסלר, **החברה המיסטית**, למשל בע"ע 14-15.

¹² באשר לתחושת שייכות בעידן"ש", ר' בלוך, **רוחניות עצמי ושייכות**. על סוגי הקהילות ומקומו של הפרט בהן, ר' וואליס, **צורות יסודיות בתד"ח**, למשל ע"ע 128-130. כמו כן, ר' להלן בפרק השני הע"ש 91.

מעשיות, יצירתיות ובשלות, או כאלה שמביאות את הכיוון התרבותי הכללי למימוש בגרסה מלאה ואמיצה, ואולי יהיו שיאמרו מופרות.

כך, למשל, בתרבות העידן החדש מורחבת המגמה הכללית של הומניזם וליברליות מערבית, באמצעות דגש על העצמת הפרט ודאגה למימוש זכויותיו, ואפילו הגשמת הפוטנציאל שלו נחשבת לזכות טבעית בסיסית שבלעדיה אין טעם לחיים. בנוסף, ההתעניינות הגוברת ב"אחרים", ובמיוחד אחרים אקזוטיים, בחברה הכללית, ממומשת בתרבות העידן החדש במלואה, באמצעות מסעות רוחניים לגילוי תרבויות אחרות, באמצעות לימוד תורות תרבותיות רחוקות, באמצעות אימוץ אומנות וחפצי פולחן שלהן, ואף באימוץ זהות אינדיאנית, בודהיסטית או אבוריגינית. בתרבות העידן החדש המגמה הכללית של הביקורת הפמיניסטית בתרבות המערבית לובש צורות רבות, ובהן רוחניות נשים המושכת גם גברים רבים. המגמה של אינדיווידואליזם ושל הומניזם מתלכדות ומועצמות בתרבות העידן החדש לכדי האלהה של הפרט. ההתעניינות בחיי הרוח שיוחסה במודלים פירמידליים בעבר (כגון על ידי קרל מרקס או אף אברהם מאסלו) לאליטות השפיעות הופכת בעידן החדש לנחלת הכלל, שכן אנו חיים בחברת שפע בה רובם המוחלט של האנשים "שבעים"; בחברה הצרכנית בת זמננו, מוצאת תרבות העידן החדש טעם לדמוקרטיזציה של המיסטיקה, כך שגם "אצולת הצרכנות" תוכל לרכוש את חוויות השיא שהיו שמורות בעבר למיסטיקאים בלבד ויווצר מגוון ספקים לסנסציות מעין אלה.¹³

אחד הרעיונות המשמעותיים שהופכים, לדעתי, את תרבות העידן החדש לכח חזק ועמיד בעולם משתנה כמו שלנו הוא הערכת ה**שינוי** כמטרה. אם השינוי הוא "דגם מוקטן" של מוות-ולידה-מחדש, הרי שביטויים שמרניים מכל סוג (בין דתי ובין חילוני) ידגישו את הצד המאיים של התפוררות, חידלון ואי-וודאות שלאחר המוות – ביטויים של חרדה מפני שינוי. לעומת זאת, תרבות העידן החדש שואפת לטרנספורמציה, מפתחת כלים להתמודדות עם שינויים, מטיפה ל"זרימה" מתמדת עם מחזוריות המוות והלידה, עורגת להתחדשות. השינויים החדשים והרבים המזומנים בחיי הפרט בימינו מזרימים "דם טרי" בעורקיה של תרבות שוחרת שינוי זו, הרואה בהשתנות סימן של חיות, ובלידה-מחדש מטרה מתמדת. כך הופכת תרבות העידן החדש ספקית של תיאוריות, כלים, ערכים ויועצים למערכות התופסות את עצמן כמיושנות או מקובעות מדי – חינוך, תעשייה (ובמיוחד תעשיית ההיי-טק), ארגונים חברתיים והשיח הציבורי בכללו. כשחל שינוי במערכת כלשהי, בעוד נציגי המערכת עדיין נבוכים וטרם פיענחו את מהות השינוי, נציגי תרבות העידן החדש חשים את עצמם כמנצחים, וכך הם נתפסים גם בדימוי הכללי.

לכן לא ייפלא, שתרבות העידן החדש, כמי שהפנימה את השינוי לפני יתר חלופותיה התרבותיות, מצטיירת כמנצחת הגדולה של התרבות העכשווית, כמייצגת היציבה של התזזיתיות. בעוד החברה הכללית מעכלת לאיטה את משמעות החיים ב"כפר גלובלי", את היישום המעשי של הפמיניזם, את האטרקטיביות של המזרח הרחוק וכד' – תרבות העידן החדש כבר ממתינה שם מזמן עם הצעות יישומיות מפורטות. וכך, תרבות זו מהווה **מקום מובהק של שינויים בתרבות** הישראלית והמערבית: מתבוננים בתרבות העידן החדש היום, ורואים את המחר. רבות מהמגמות

¹³ התיאור במשפט האחרון בהשראת באומן, "דת פוסטמודרנית?", עמ' 70.

המנוגדות והראשוניות שזיהינו בחברה הישראלית לפני שנים אחדות ושהפכו לאחרונה לבון-טון, אינן אלא מימוש של הטפות שבתרבות העידן החדש כבר רווחו לפני עשורים אחדים.¹⁴

כיצד ומדוע מצליחה תרבות העידן החדש לבטא את המגמה של השינויים המתחוללים בחברה הכללית? ניתן להסביר זאת בדרכים שונות, ואציע חלק מהן. סיבה אפשרית אחת היא שתרבות העידן החדש מאפיינת את האליטות, ובעקבותיהן היא מחלחלת לתרבות הכללית. כך, למשל, אם תעשייניות, פקידים בכירים במשרד החינוך, נשות תקשורת וידוענים אימצו בחייהם הפרטיים את תרבות העידן החדש – במהרה לדבר תהיה תהודה רבה באמצעות מנגנונים חברתיים שונים, ותרבות זו תזכה בלגיטימציה גוברת, בהזדמנויות להתרחבות ואפילו באמצעי כפיה.

סיבה אפשרית הפוכה היא, שתרבות העידן החדש מבטאת את קולם של ההמונים, שמאסו בממסדים ובאליטות הישנים והמסואבים. אם כן, היא מבטאת את נצחונה של מהפכה איטית וממושכת המתבטאת במרד של מי שהזרם המרכזי בחברה דחק אותם ל"עזרת הנשים" שמאחור, לכיתות עזר ללקויי למידה, לטיפול רפואי אצל הילרים שהיו מפלט אחרון לחולים סופניים, למוסדות של פגועי נפש וכד'. השקפה כזו מניחה, כי תהליך הסוציאליזציה של הזרם המרכזי דחק יותר מדי אנשים יותר מדי זמן, כך שהללו נאלצו להתארגן ליצירת אלטרנטיבה מפותחת שכיום היא אטרקטיבית יותר מן הזרם המרכזי, ומכילה יותר מורדים מאשר הולכי-בתלם.

לבסוף, אציג גם את התיאור של אליזבת פוטיק את קבוצות השוליים כעין "מעבדות" לבחינת פרקטיקות ורעיונות חדשים, בהיותן מבודדות מהנורמות והמגבלות של החברה. מבין ה"ניסויים" מאמץ הזרם המרכזי את המוצלחים יותר, בד"כ בגרסה מדוללת הניתנת לעיכול ע"י החברה הכללית. כך זוכות חלק מקבוצות השוליים של אתמול להפוך למקובלות ורווחות בזרם המרכזי היום.¹⁵ יופיו של הסבר זה בכוחו להסביר את ה"בשלות" של המענה שבתרבות העידן החדש, שצוינה פעמים אחדות לעיל.

אז מהי תרבות העידן החדש? הגילויים השונים שלה גורמים סחרחורת למתבוננת בהן – מסדנאות לאפקטיביות אישית ועד טקסים ניאו-שמאניים, מטכניקות חדישות לשליטה בגלי המוח ועד תקשורים מישויות עתיקות, מחסידות ניאו-אורתודוכסית ועד בודהיזם טיבטי, ממדיטציות שקטות ועד מסיבות טראנס, מהתנזרות סגפנית בשבוע ויפאסנה ועד התנסות הדוניסטית בסופ"ש של טנטרה, ממרפאות חוצנים ועד צמחי מרפא לפי מסורת עממית, מתורות של ריפוי עצמי עד פניה להילרים בעלי כוחות פלא, מסדנאות פסיכו-תראפויטיות למודעות עצמית ועד אקולוגיה עמוקה, ועוד ועוד. כל לבנה מביאה איתה תופעות חדשות והשתנות של התופעות הישנות. כל ניסיון לסדר את התחום עולה בתוהו, ונסיונות לסווג תופעות כשייכות או בלתי שייכות לתרבות העידן החדש אינם צולחים. מי שמחפש אחר יציבות, וודאות או בהירות – או אפילו מסתפק בתחושה של היכרות בסיסית עם התחום – בוודאי חש, כי הקרקע מתערערת מעת לעת תחת רגליו, כשחויית המוקרות דועכת שוב ושוב עם הזמן.

¹⁴ ור' עוד להלן בפרק השני, סעיף 7.

¹⁵ ר' פוטיק, נשים בתד"ח, עמ' 10; פוטיק, "הרחנה וחילון בתפ"א", ע"ע 201-203. ר' גם להלן בפרק השני, סעיף 7.2.

ולמרות זאת, מי שעוקבת אחר התחום נוכחת כי תרבות העידן החדש כבר נראית בכל תחום, מתרחבת ומשגשת ואף רוכשת מעמד של יוקרה ושל השפעה: הפורומים באינטרנט פעילים ותוססים; מרכזי הסדנאות עמוסים אנשים המשלמים כסף רב עבורן; מדפי הספרים הרחבים של העידן החדש בחנויות הסטנדרטיות "בולעים" אליהן את תחומי הדתות השונות, הפסיכולוגיה ועוד; בלוח המשדרים הטלוויזיוני נקבעים עיתים לתורות העידן החדש; מילות מפתח ותורות של העידן החדש – "שאנטי", "פנג שואי", "קארמה", "תקשור" ועוד – נזכרים בתקשורת ללא הסבר בהנחה שהציבור הכללי יודע במה המדובר; ועוד.

תפוצתה ומידת השפעתה של תרבות העידן החדש אינן מוטלות בספק. אנשי ציבור ותקשורת ההמונים כמו גם עולם המחקר מכירים בחשיבותה של תרבות זו, ומזכירים אותה בהקשרים תרבותיים רבים – בדיון בגלובליזציה, בניתוח הלך הרוח של הנוער, בהקשרים כלכליים ואקולוגיים, בוויכוחים בין אנשי בריאות הנפש, בהמלצות לבילוי שעות הפנאי, ועוד. אבל מחקר מסודר אודות תרבות העידן החדש – או אף הגדרה נפוצה ומקובלת שלה – אין.

כמו על אלהי הפילוסופים, גם על תרבות העידן החדש אין לומר דבר בר קיימא: כל אמירה לגביה איננה מדוייקת. ובכל זאת, כנראה יש שמץ אמת בשמועות אודותיה. דא עקא, שכמעט כנגד כל שמועה ניתן למצוא את הפכה. ונראה כי למרבית האירוניה, אין דרך להיכרות עם תרבות העידן החדש אלא בשלב הראשון ברכישת אותן שמועות, ובשלב השני בהתנערות מהן. להלן שמועות אחדות (ושמועות מנוגדות) אודות האמונות המקובלות בתרבות זו: אין טעם בשיפוטיות, שכן לכל אחד דרך משלו, כל אחד יכול לעזור רק לעצמו; פגישה אחת אצל הילר יכולה לרפא גם סרטן; כל הדתות אומרות אותו הדבר; אלהים הוא בתוכי וכולנו בעצם אחד; בית הספר, בית הכנסת, הפוליטיקה וממסדים מבוססים אחרים משחיתים את הנפש ומוטב להתרחק מהם; הדבר שראוי שאעשה הוא מה שטוב ונעים לי; די בכח הרצון כדי להתעשר; אנחנו מממשים רק אחוז זניח מהפוטנציאל שלנו; אנשים שפוגעים בנו בסופו של דבר סובלים יותר מאיתנו מהתנהגותם; הפתרון לכל בעיותינו הוא אהבה; התפתחות הטכנולוגיה תאפשר בקרוב חיי נצח בגוף; אם נתמקד בכאן-ועכשיו תמיד יהיה לנו טוב, כי ההווה תמיד יפה; מי שאינו יודע על המוות או אינו מאמין בו – לא יוכל להיפגע ממנו; עלינו להיכנע לגורמים המפחידים אותנו, ולא להיאבק בהם, אלא "לזרום" עם מחזוריות הטבע, למות ולהיוולד מחדש בבוא העת; כדור הארץ הוא יצור חי; כל אחד יכול ללמוד כיצד להשיג באמצעות תקשור ידע שלם בכל נושא שירצה; די במדיטציה קצרה מדי יום כדי לשנות לחלוטין את איכות החיים; כדי להשיג שינוי משמעותי כלשהו בחיינו, נדרש אימוץ סגנון חיים כולל, המתייחס לכל היבטי הגוף; אם תפגוש את בודהה (או כל גורם סמכותי אחר) בדרכך – הרוג אותו (או לפחות חסל את הסמכות שלו בעיניך); ישויות רוחניות רבות נחלצות בעשורים האחרונים לעזור לאנושות בצעד הבא באבולוציה הרוחנית שלה; כל דבר שקורה לנו ראוי לבירור מעמיק, שכן יש לו סיבה עמוקה, וכל אדם שאנו פוגשים- נושא עימו "מתנה" עבורנו; לקריסטלים שונים תדרים ייחודיים המסוגלים להשפיע איכויות שונות על האדם הנושא אותן; התורות המזרחיות הוליסטיות, בעוד המחשבה המערבית מפרקת כל דבר לגורמים ולכן גורמת אסון לחיי הגוף והנפש של הפרט, לחברה ולטבע; המדע הולך ומאשש טענות רוחניות שונות, מהיכולת לברוא מציאות באמצעות מחשבה ועד הישארות הנפש לאחר המוות; אטלנטיס איננה רק אגדה, אלא באמת התקיימה בה תרבות מפותחת שנחרבה; באנושות כולה הולכת וגוברת המודעות הרוחנית, ובקרוב יגיע מספר האנשים המפותחים-רוחנית למינימום

הדרוש כדי שייוצר מאליו מהפך חיובי בעולם כולו; כולנו – נשים וגברים – צריכים ללמוד להתחבר יותר לצד הנשי שלנו... ורשימת השמועות הזו איננה מהווה אפילו אחוז מהרשימה המלאה.

אולי הקוראת מצפה כעת להגדרה פורמלית של תרבות העידן החדש, אולם הגדרה כזו איננה בנמצא. הגדרה גם לא תצלח ממילא עבור מי שאינו מכיר מקרוב תרבות זו, ולכן בדעתי להסתפק בהסתמכות על כך שהקוראת התוודעה כבר לתרבות זו באופן חלקי, ולכן מבינה באופן אינטואיטיבי מהו המסומן שעליו מדובר.¹⁶ בדומה לשדה סמנטי,¹⁷ הקוראת כבר תדע להשלים באופן אינטואיטיבי את התמונה הנדרשת של השדה התרבותי האמור מן הרשימה החלקית הנייל. אמנם כל אחד מפרטי הרשימה עשוי להוביל לשדה מעט שונה, אבל הצירוף של כולם יחד מסייע בחידוד וזיהוי של אובייקט המחקר.

ואף על פי שאני מסתמכת על האינטואיציה של הקורא ועל השמועות שהתוודע להן אודות תרבות העידן החדש והחשדנות שלו כלפיהן, עדיין נותרה מלאכה רבה בסיוג ותיקון של הרושם שנוצר לגביה. אחת ההבהרות הראשונות שברצוני להציג היא, שמדובר אכן בתרבות עכשווית, אבל היא אינה כוללת את כל מה שקשור לזמננו, ל"עידן" בו אנו חיים. כפי שיש להבחין בין **מצב** פוסט-מודרני לבין **פילוסופיה** פוסט-מודרנית (הגם שיש ביניהן זיקה), הרי שיש להבחין בין דיבור אודות **תרבות** העידן החדש (או **תנועת/ מחשבת/ דת** העידן החדש) לבין הלך רוח כללי עכשווי, העשוי להיות מוצג כ"עידן חדש". הבלבול בין התרבות העכשווית המכונה "העידן החדש" לבין כל מה שקורה עכשיו, בעידננו החדש, נובע מבורות אודות התרבות הספציפית הנדונה, וכן מהעדר הגדרה לתרבות זו והעדר הסדרה מחקרית שלה. במצב כאוטי זה, ברצות דובר לגייס כותרת אקזוטית כדי להדביקה לתופעה כלשהי, יוכל לשלוף את התווית "העידן החדש", המציינת מגמה עכשווית, עמומה וידועה לשמצה.

אמנם יש זיקה רבה בין תרבות העידן החדש לבין אותות רוח-הזמן (zeitgeist), אולם אין הן זהות. כאמור, תרבות העידן החדש מבטאת באופן מובהק ומודגש רעיונות, ערכים ודימויים הרווחים בתרבות הכוללת. אכן, משקיפים מדיסציפלינות שונות מאשרים כי במובנים רבים אנו חיים בעידן חדש או על סיפו. תיאורטיקנים מחקר המידענות, למשל, מדברים על מהפכת המידע ועל "הכפר הגלובלי" שהיא יצרה. רשת האינטרנט הביאה מהפכה זו לשיא שלא נודע, עד שגם סוציולוגים מזהים את החברה העכשווית כ"חברת מידע", ומשפטנים עוקבים אחר המשמעויות האתיות-פילוסופיות החדשות של הרשת לבחון את התמודדות החוק עם העולם החדש בו אנו חיים. היסטוריונים רואים במבנה הפוליטי של המערכת הרב-מדינתית מיצוי של תהליכים הנדמים כ"קץ ההיסטוריה", בו אחווה בין עמים וזכויות אדם הופכים למובנים מאליהם. פמיניסטיות מציינות את מחצית המאה האחרונה כתהליך מואץ ובלתי הפיך של שיווי זכויות נשים – בין בשל גורמים סוציולוגיים קונטינגנטיים, בין מסיבות מדעיות (המצאת הגלולה) ובין בשל נסיבות אחרות.

גם פילוסופים וסופרים מתנסים במחשבות אודות עולם חדש שאנו עומדים בסיפו, בו למציאות המדומה (בין אם מדובר בדימוי המציאות שבשיח ובין אם מדובר בהדמייה ממוחשבת

¹⁶ בעניין הקושי בהגדרה ואופני ההגדרה האפשריים של תרבות העידן החדש, ר' בהרחבה להלן בפרק הראשון.
¹⁷ ר' סוברן, שדות סמנטיים.

של מציאות) ממשות רבה יותר מאשר למציאות האונטולוגית, ובהתאם- המציאויות הסובייקטיות הופכות משמעותיות יותר מאלה האובייקטיביות. לנושאים אלה לעתים ביטויים בעלי אופי תיאולוגי-רוחני: העולם מתואר כיותר "אוורירי", גמיש, וחדיר; הנכס החשוב ביותר הוא מידע, כלומר נכס וירטואלי, נייד מאד, המצוי לכאורה בשפע וללא מגבלה; כולנו מחוברים יחדיו; נדמה שהכל אפשרי, שכן הפנטזיות של האתמול מתממשות כעת, ומונכח מקומו המרכזי של הדמיון במערכות כח וייצור תרבותי.

שינויים ריאליים שונים יוצרים, אם כן, הלך רוח דומה בשיחים שונים (הגם שיש לצידם הלכי רוח מנוגדים, מהפונדמנטליזם האסלאמי ועד הדקדנס בשיח ביקורת התרבות). ניתן לראות בהם שיחים חופפים¹⁸ – בעלי דימויים משותפים, ערכים קרובים, נושאי התחבטות חוזרים – ותרבות העידן החדש היא אחד מן השיחים החופפים הללו. אבל החפיפה בין השיחים חלקית בלבד, כך שתרבות העידן החדש איננה כוללת את כל השיחים החדשים, ואיננה מסכימה עם כולם.

תרבות העידן החדש מצויה ביותר במרחבי התרבות העכשווית, ולכן ההתייחסות אליה רווחת בהקדמות למחקרים או בסיומותיהם, כשמדובר בהקשר הכולל, בגורמים או בהשלכות. סטיבן סטקליף כותב¹⁹ במבוא לכרך (בכתב העת "Culture and Religion") המוקדש לחקר העידן החדש:

הגישה הפוריה ביותר לעידן החדש אינה כיעד לכשעצמו – אובייקט ייחודי של מחקר – אלא כשער אל קווי תפר של פרקטיקה תרבותית שהם עשירים באפשרויות תיאורטיות השוואתיות: עסיסי מפדי להותירו כדיסציפלינה התחומה במיוחד ל"חקר העידן החדש".

אולם למרבה הצער, תרבות העידן החדש אינה נושא לתחביב מחקרי.²⁰ היא מהווה אספקלריה להתבונן בה על תהליכים תרבותיים רחבים יותר, ולכן מפתה רבים להתייחס אליה, אלא שזהו אובייקט מחקר מורכב ורב אתגרים, ובהם התמודדות עם קורפוס עצום, הקשרים בין-תחומיים, מתיחות רגשית וערכית בשיח הציבורי.

מרכזיותה של תרבות העידן החדש לגבי תופעות אחרות מדגישה ביתר שאת את המחסור במחקרים יסודיים, מבואיים, על תרבות העידן החדש. אולם, האם מחקר המסתמך על נתונים מהשדה בישראל עשוי לשמש מחקר יסודי? תמונת המצב של חקר העידן החדש היא שכל מחקר יסודי²¹ על העידן החדש מתמקד בנתונים ממדינה אחת לכל היותר. כך, למשל, מחקרו היסודי של הנגרף על הצד הפילוסופי-תיאולוגי של דת העידן החדש נעשה בהשפעת הסצינה ההולנדית, ובהסתמך על חנויות ספרים בבריטניה; מחקרו הבסיסי של פול הילס על הסוציולוגיה של תנועת

¹⁸ ר' על שיחים חופפים גם בפרק השני, סעיף 4. 3. סביב הע"ש 262.

¹⁹ סטקליף, "עיצוב השדה מחדש", עמ' 3 (התרגום שלי).

²⁰ איני חולקת על סטקליף בדברים אלה, שכן כוונתו היא שאל להם לחוקרי העידן החדש להצטמצם לתרבות זו מבלי להתייחס להיבטים תרבותיים רחבים יותר. אין סטקליף מתייחס כלל לחוקרים שאינם מומחים בתחום העידן החדש.

²¹ מחקרים אחרים, המתמקדים בהיבט צר של תרבות העידן החדש, עורכים השוואה בין-מדינית, כגון מחקרה של נורית זיידמן, "חנויות", המשווה בין ישראל לבין ניו-זילנד. אולם ככל שנושא המחקר מתרחב, הדבר יוצר קשיים מתודולוגיים חמורים. כך, למשל, מחקרה המרתק והמקיף של הולינגר וסמית', "דת ואוטריה אצל סטודנטים", המשווה בין אמונות ופרקטיקות של סטודנטים במדינות אחרות כולל בתוכו אמונות ופרקטיקות שסיווגן כשייכות לתרבות העידן החדש איננה פשוטה.

העידן החדש נעשה בבריטניה; מרדית' מקגווייר חקרה קבוצות ומרפאים בניו ג'רסי; מחקריו של סטיבן סטקליף נעשו בסקוטלנד; מחקריו של כריסטוף בוכינגר בגרמניה; של ליסלוט פריסק בשבדיה; של ג'י גורדון מלטון בקליפורניה; וכד'. למרות ההבדלים שבין מופעי העידן החדש הלוקליים,²² עדיין מתקיים שיח מחקרי משותף בו נוצר הרושם – לו אני שותפה – כי הדמיון רב על השוני. וכך, מחקר בסיסי של תרבות העידן החדש במדינה אחת עשוי לשמש את חוקרי תרבות זו גם במדינות אחרות. להתרשמותי, הדבר אינו שונה לגבי ישראל: תיאורים מחקריים מן העולם הולמים במידה רבה גם את התופעה בישראל.

יתר על כן, מבט ישראלי עשוי לעורר עניין מיוחד בשני מובנים חשובים. ראשית, הייחודיות הלוקלית בישראל עשויה ללבוש צורות מעניינות בשל הרוב היהודי שבה, בשונה מהמדינות הנוצריות-ברובן שבהן נערכים המחקרים האחרים. מעניין לבחון, למשל, עד כמה קשור המוצא היהודי לנוכחות הבולטת של ישראלים ויהודים בזירה הבינ"ל של תרבות העידן החדש, ובהם המכשפה סטארהוק (מרים סימוס), הגורו טיוהר (משה קסטיאל), המורה הרוחנית מריאן ויליאמסון, ההילר המבוקש זאב קולמן, אשף הסדנאות ארהארד וורנר (מקיס Est), בעלי שיטות הריפוי האלטרנטיביות הייחודיות, טובי בראונינג ("עוצמת הרכות" או "holistic pulsing") ואבי גרינברג ("שיטת גרינברג"), ואחרים. שנית, המבט הישראלי-יהודי עשוי להניב תובנות אודות האתנו-צנטריות של חוקרי העידן החדש הנוצריים, הרגילים בהשוואה של דתות חדשות לנצרות, בחיפוש מקורותיהן הנוצריים או בפירושו כמחאה כנגד הנצרות. מבט כזה עשוי אף לאתגר את ההסברים הקונטנגנטיים הלוקליים לתופעות הקשורות לתרבות העידן החדש, המסתמכים למשל על התגברות ההגירה מן המזרח הרחוק למערב או בחינת תפוצת המסמריזם בארה"ב במאה ה-19. תופעות דומות בישראל, בה אין שורשים נוצריים או אמריקאיים, מחייבות מחשבה מחדשת אודות הפרשנויות המקובלות בשיח של החוקרים הנוצריים/מערביים.

עבודת המחקר שלפניכם מהווה, מצד אחד, מבוא לתרבות העידן החדש, המניח כי הקוראת אינה מכירה את התחום היטב – לא מבחינת הנתונים האמפיריים ולא מבחינת המחקר. מצד אחר, העבודה מהווה דיון בשאלות מתקדמות, הנובע מסיכום ומסקנה מהישגי המחקר לאחר כעשור של מחקר אינטנסיבי, שהניב כבר הן ספרות יסוד והן מעגל רחב של עשרות חוקרים ומחקרי עומק אתנוגרפיים, ואף מוסדות מחקר²³, קבוצות מחקר²⁴, כנסים וכתבי עת²⁵ אקדמיים ייעודיים. למרות ההתקדמות הניכרת במחקר העולמי של התופעה, נותר התחום מבלבל, ונראה כאילו עדיין מדובר בנסיונות ראשוניים וחלוציים. כל חוקרי התחום, ולא רק הצעירים והחדשים שבהם, מדווחים על אובדן דרך בנסיונותיהם להסדיר את שיטת המחקר, לעמוד על הקונצנזוס שבשיח המחקרי, לגלות את גבולות התחום, וכד'.

כמתבקש, השאלה המרכזית בעבודתי תהיה **כיצד יש להגדיר את תרבות העידן החדש** (בישראל). אחת התיזות המרכזיות שלי תהיה שיש להיעזר בסיווג על בסיס ראיות **מצטברות**

²² ר' בוכינגר, "היבטים תיאורטיים ומתודולוגיים", עמ' 59.

²³ ר', למשל: www.cesnur.org.

²⁴ כגון SONA. ר' groups.yahoo.com/group/ScholarsOfNewAge/?tab=s. הוקמה גם קבוצת מחקר ישראלית, ולה

רשימת תפוצה שדף הבית שלה מצוי בכתובת hevra.haifa.ac.il/mailman/listinfo/newage-il.

²⁵ ובמיוחד כתב העת המבטיח JASANAS - Journal of Alternative Spiritualities and New Age Studies.

לשייכותה של תופעה לתרבות העידן החדש. כך, למשל, יש לדייק בשאלה אם ספר כלשהו שייך לתרבות העידן החדש, ולבחון באיזו מידה הוא שייך אליה. ראיות שונות עשויות להיות ההוצאה לאור שבה יצא הספר, הרעיונות המרכזיים בו, סגנון ושפה של הספר, נושאים ושיטות המוזכרים בספר, זהות הממליצים המופיעים על כריכת הספר, המדף שעליו הוא מוצב בחנויות הספרים, האתרים שבהם נמכר הספר, הפעילויות שבהן עוסק מחבר הספר, ועוד. שלל עדויות אלה משלב בין נתונים הנאספים בד"כ בידי חוקרי מדעי החברה לבין אלה הנבדקים בידי חוקרי מדעי הרוח. אם כן, מתבקש ניתוח בין תחומי של התופעה בכדי לסווג את מידת שייכותה לתרבות העידן החדש.

רוב חוקרי תרבות העידן החדש בעולם הם סוציולוגים, ולכן לא ייפלא כי עצם הטענה שיש להעניק משקל רב ערך לרעיונות ואמונות בניתוח התופעות התרבותיות הללו מהווה קול יוצא דופן. ווטר הנגרף הינו החוקר המרכזי היחיד המתרכז בצד הרעיוני של תרבות העידן החדש, ומחקרי קרוב אליו בסגנונו. הטענה הרווחת כי העידן החדש הינו אופנה, סגנון או תופעה חברתית-מבנית, ולא תופעה רעיונית, נסמכת על הרושם הראשוני כי אין אחידות רעיונית בתורותיה, כי מדובר בתערובת רעיונות, וכי הדיון התיאולוגי שטחי. אולם מחקרי (וגם מחקרו של הנגרף ומחקרים אחרים) מעלה כי בהחלט ניתן לזהות ערכים ונטיות הרווחים בתרבות זו באופן שניתן לראות בהם מאפיינים רעיוניים שלה, וכי לא כל תורה ולא כל טקסט עשויים לייצגה במידה שווה. בהחלט ניתן לזהות מראש איזה טקסט ייקלט על אוזן קשובה בתרבות זו על סמך ניתוח הרעיונות שבו, ולא רק על סמך המנגנונים החברתיים שבאמצעותם הוא יופק ויופץ. דבר זה מעיד על עומק רעיוני-ערכי בתרבות העידן החדש (מעבר להיבט המבני של התנועה או סגנון החיים של הפרטים בה), הראוי לחשיפה מחקרית שיטתית. מחקרים מעין אלה נדירים, כאמור.

ההגדרה של תרבות העידן החדש, המופיעה באופנים שונים בעבודה זו – החל בהגדרה האינטואיטיבית שלעיל, עבור בהגדרה המצטברת, וכלה בהגדרה התכנית-רעיונית – איננה פשוטה ובהירה. אבל זו בדיוק התכונה הנדרשת מהגדרה שאמורה להתייחס לתופעה עמומה ומעורפלת.²⁶ לו תוצג במחקר הגדרה חדה וחלקה, הרי שזו תהיה בהכרח רחוקה מתיאור אמין של תמונת מצב מורכבת כמו זו המתגלה בשדה.

טענות מרכזיות נוספות בעבודתי מתייחסות למעמדה השנוי-במחלוקת של תרבות העידן החדש. הבאתי לעיל תיאור קצר בלבד של תרבות העידן החדש כמי שהולכת-ונודדת בציבוריות הישראלית מעמדה של שוליים – ואף ממעמד של תרבות נגד – לפני שנים אחדות בלבד, אל מרכז הקונצנזוס הציבורי. תיאור זה יכול להסביר כיצד תרבות העידן החדש, שזה לא מכבר זכתה לביקורת ההולמת תרבות שוליים – על חריגותה, מוזרותה, סכנתה לקונצנזוס ולמה שנתפס כנורמטיבי – זוכה כיום לביקורת ההולמת זרם מרכזי חזק ומבוסס – על היותה נדושה וצפויה, שטחית וחסרת מעוף, ועל יחסי הכח החברתיים שהיא מכוננת, המאפשרים לה להכתיב היבטים רבים של סגנון החיים של פרטים בחברה. וכך, למשל, היוגה – שהיתה בין ה"כתות" שנרדפו בתחקיר שערכה הממשלה²⁷ לפני פחות משני עשורים – משמשת היום בבתי ספר ככלי חינוכי,

²⁶ ר' על כך גם דבריו של יורק הנזכרים בפרק הראשון ליד הע"ש 4.
²⁷ תעסה-גלזר, דו"ח הכתות.

מומלצת על ידי קופות החולים, נחשבת לשם אטרקטיבי למותג (עבור מוצר חלב), וכמעט אפשר לצפות שהעוסקים ביוגה ייתפסו כאנשים "משעממים" מן הסוג שהולך בתלם.

לכן, אף שחקר תרבות העידן החדש מעורר גישה ביקורתית כלפי אובייקט המחקר, אפילו יותר מהמקובל באובייקטי מחקר אחרים, יש לציין כי תרבות העידן החדש עצמה מהווה/ מביעה ביקורת תרבות! לשם דוגמה, אתייחס לאחת הביקורות הנפוצות – גם בעולם המחקר – כנגד תרבות העידן החדש, כי היא מבטאת נסיגה מן העולם החיצוני הריאלי, אל התחום הפרטי, המדומיין. הדבר מתבטא בויתור על פעילות מעשית ואקטואלית לטובת עשייה בעלת אופי מיסטי או מאגי או שקיעה בחיי הנפש הפנימיים של הפרט, המבטאת אסקפיזם. כנגד ביקורת אלה ניתן לטעון ראשית כי הן מופרזות, שכן יש בהחלט אקטיביזם במסגרת תרבות העידן החדש – הן בדמות ארגונים ויוזמות מאורגנות,²⁸ והן בדמות הָכוּונה מעשית לפעולה בתורות ובפרקטיקות הנפוצות בתרבות זו.

אולם ברצוני להתייחס להיבט שאינו שנוי במחלוקת לגבי הביקורת שהזכרתי, והוא ההתמקדות הרבה – יחסית לגישות הרווחות בזרם המרכזי – של תרבות העידן החדש בעולמו הפרטי והפנימי של האדם. ניתן לראות בהתמקדות זו ביקורת על הזרם המרכזי, המזניח את הפרט ומכפיף אותו ליחסי כח נרחבים חברתיים שבהם אין לו סיכוי לקול עצמאי משפיע. כך, למשל, החינוך למעורבות אזרחית והפרה-דיספוזיציה של תקשורת ההמונים כי פוליטיקה היא נושא עניין משותף ומרכזי הופך את הפרט מעורב כל כך בפוליטיקה, עד שחיי הפרטיים נזנחים. וכך, יטענו חלק מדוברי תרבות העידן החדש, כי הפעילות הפוליטית למען שלום ואחווה בין יהודים לפלסטינים גוזלת את תשומת הלב של הפרט מהאחווה שבינו לבין השכן שגר איתו באותה דירה, מתחושת השלום והשלווה הפנימיים במשפחתו או בתוככי נפשו. כמו כן, רדיפה אחר קידום מקצועי והישגים חומריים מסיחה את תשומת ליבו של הפרט מהיבטים חשובים אחרים של חיו, כגון מערכות יחסים קרובות ומצב הבריאות. ניתן להכתיר ביקורת תרבות זו כ"אסקפיזם הפוך": למעשה, הבורחים האמיתיים אינם מי שנסוגים מהפעילות בזירה הציבורית, אלא מי שאינם מתמודדים עם היכרות מעמיקה עם חיי הנפש שלהם, עם העניין הרב שניתן לגלות בחיי משפחה עשירים, מפיתוח מיומנויות רגשיות, מברור אותנטי של החזון האישי, וכד'.

בנוסף, ניתן לבקר את הביקורת על תרבות העידן החדש כי היא מניחה כמובנים מאליהם הסדרים תרבותיים אחדים, כגון שפעילות לשינוי עניין ציבורי צריכה להתבטא בהפגנה בשטח ציבורי, בנוכחות התקשורת, בהנפת שלטים, בצעקות רמות, בקהל רב הפונה אל מנהיגיו הדוברים לפניו. הנחה זו מחמיצה את פעולות המחאה האלטרנטיביות, כגון רשתות חברתיות הנעזרות בקבוצות תמיכה רבות, סדנאות הממוקדות בהענקת כלים להעצמת הפרט, התכנסויות הנערכות במעגל של מניין אנשים או עשרות בודדים העוסקים בפעילות מאגית שיעדה להשפיע על המרחב הציבורי. כך למשל, ארבע פעמים בשנה מתארגנות עשרות קבוצות קטנות של "איחוד האור"²⁹ ברחבי הארץ, במקביל למאות קבוצות נוספות ברחבי העולם, כדי למדוט באותו זמן לטובת יצירת תודעה של שלום באנושות כולה.

²⁸ להתייחסות ביקורתית לביקורת מעין אלו, ר' למשל דיון המתייחס לפמיניסטיות שמדגישות את דמות האֵלה (Goddess Feminism) אצל ראונתרי, "ארכיאולוגיה פמיניסטית", למשל בע"ע 5-6.
²⁹ ר' www.union-of-light.co.il

אם כן, ניתן לראות את תרבות העידן החדש כביקורת מודעת ויצירתית על התרבות הרווחת בזרם המרכזי. עבור חוקרת תרבות, אובייקט מחקר כזה משמש הזדמנות פז מרעננת לפרספקטיבה ביקורתית על החברה. הדבר נכון לגבי כל נושא השנוי במחלוקת באשר לתרבות העידן החדש, כגון הביקורת על גישת ה"אינסטנט" הרווחת בה, שהנחתה היא שהישגים צריכים להימנע במאמץ מתמשך, או הביקורת על גביית תשלום גבוה מצד מטפלים או גורואים, שהנחתה היא כי הצלחה חומרית אינה מהווה מחמאה עבור מי שמחשיב עצמו לרוחני. הגישה הביקורתית של תרבות העידן החדש אינה פוסחת אף על עצמה, וכך רוב חסידיה ודובריה של תרבות זו מותחים ביקורת חריפה על תופעות שהם תופסים כשייכות לתרבות העידן החדש. כמו כן, לעתים קרובות הם מבקרים את הביקורתיות והספקנות עצמן, בקוראם לפתיחות, הימנעות משיפוט, ונכונות לקבל ולהתנסות (כולל התנסות מנטלית, אמונית) בכל דבר.

עם זאת, אין להתעלם מהעובדה שתרבות העידן החדש איננה מצויה עוד בשולי החברה, ולכן היא ראויה לכל ביקורת המקובלת כלפי מי שנמצאים במוקדי הכח ומנצלים זאת לרעה. וכך, מתרבות כיום הביקורת אודות מאפייני תרבות זו שעשויים להפוך לעקב אכילס כשאינם מהווים משקל נגד כנגד הזרם המרכזי אלא הם הזרם המרכזי בעצמם, כגון פופוליזם, מיסחור, רלטיביזם מוסרי, יצירת מערכת יחסי כח היררכית בין המחזיקים בידע לבין מי שאינם מחזיקים בו, ועוד.

לכן, אף שתרבות העידן החדש מהווה דגם חשוב לבחינת אופנים לתיקון עולמנו, הרי שאין חוקרת שיכולה להימנע מתחושת ניכור מסויימת כלפי רבות מהתופעות והתורות שבשטח, ביקורת כלפי ההבטחות של תרבות זו או כלפי אופן מימושו. גם אני איני יוצאת דופן בעניין זה. אבל יש לשקול את הטעם הטוב שבמתחת ביקורת על הכח שצברה קבוצת שוליים לאחר שהתקוממה כנגד כח הכפיה של מוסדות חברתיים, ובמיוחד כשאין מדובר בכח לכפיה ממוסדת וישירה אלא בכח שהוא פועל יוצא עקיף ממעגל המשתתפים בשיח מסויים.

כבר אמרו חכמים, הפוסל במומו פוסל. ואכן, הביקורת מלמדת לעתים קרובות על המבקרים לא פחות מאשר על האובייקט המבוקר. בסופו של דבר, מחלוקת מחקרית אודות ביקורת על תרבות העידן החדש אינה קשורה בוויכוח עובדתי כמו בוויכוח על השקפות עולם. לכן בהמשך העבודה, אציג דוגמאות לביקורת מחקרית של תרבות העידן החדש, תוך חשיפת הנחות היסוד של החוקר המבקר.³⁰ הדבר מחייב התייחסות לביוגרפיה ולאישיות של החוקר. למשל, הדברים שמטרידים אותי בקשר לתרבות העידן החדש, הם בדרך-כלל אותם דברים שמטרידים אותי בעולם בכלל – לגיטימציה להתנהגות שמכוננת לפגוע, עידוד בינוניות, חוסר דיוק וחוסר העמקה, שטחיות אינטלקטואלית הכרוכה בדגש מופרז על חוויה, הדחקה של הזהות היהודית-ישראלית, ועוד.

הביוגרפיה והאידיאולוגיה של החוקרת רלוונטיות לא רק להתמודדות עם הביקורת שלה – או עם האמפתיה שלה – כלפי תרבות העידן החדש, אלא גם לגבי כל טענה פרשנית או ניתוחית. כך, למשל, ריבוי הישויות האלוהיות (או העל-טבעיות) בתרבות העידן החדש עשוי להיות מנותח³¹ כביטוי למצב של מצוקה המתבטאת בתחושת ריחוק מהאל, והמחייבת חיפוש תחליפים עבורו.

³⁰ ר' למשל להלן בפרק הראשון, הדיון בניתוחו של הנגרף את המוות החל בעמ' 28, והתייחסותו להוליווד בעמ' 77.
³¹ בדומה לטענתו המפורסמת של מייקל סטון, כי הספרות החיצונית מתקופת הבית השני מתארת קבלת מידע באמצעות מלאך ולא באמצעות נבואה של דברי ה', בשל תחושת ריחוק מהאל בעקבות חורבן בית המקדש.

אפשרות אחרת היא³² לראות בה ביטוי למצב של שפע ותחושת ביטחון המתבטאות בהתרת הרסן ובהתרופפות הצורך בקונצנזוס ואחידות. אז האם תרבות העידן החדש מבטאת בריבוי האלוהויות שלה תחושת מצוקה או תחושת ביטחון?! ההכרעה תלויה במידה רבה בדעה הקדומה של החוקר, ביחסו של "השדון הביוגרפי הערמומי" לפיתוי של התרבות הנחקרת³³.

זה המקום לגלות את המניעים המרכזיים שלי במחקר זה, ככל שאני מודעת אליהם. כבוגרת המסלול הישראלי-חילוני, ובת למשפחת עולים מברית המועצות, חשתי לעתים קרובות כי הזהות החילונית מיצתה מבחינתי את ההתרוקנות מההיבטים הדתיים של היהדות, וכעת אין היא מעניקה מלאות ועומק שעשויים לספק את הרעב הרוחני והתרבותי שלי. מנגד, החלופה המצויה – זהות דתית אורתודוקסית – לא היתה אטרקטיבית עבורי, בשל הגישה האיטית, הזהירה והאפולוגטית שלה כלפי המודרנה והתמקדותה בדילמות ואתגרים שלא דיברו אל ליבי. כשנתקלתי במהלך לימודי האקדמיים בתרבות העידן החדש בישראל, היצירתיות והחיוניות שלה ביחד עם התמודדותה עם שאלות בווערות, יצרו בי תחושה שמשם עשויה לבוא פריצת הדרך של הזהות היהודית-ישראלית החצויה שהגיעה בעיניי למבוי סתום.

לכן חשבתי לרכז במחקר מקיף את ההיבטים שבהם עשויה תרבות העידן החדש לאתגר, לחדש ולאפשר זהות יהודית מתחדשת, המתייחסת אל השאלות הבערות ומבטאת את הערכים הנעלים בתרבות העכשווית, מבלי לשקוע בהתרסה או בשימור. אולם ככל שהתקדמתי בקריאת רקע ובשרטוט קווי המתאר למחקר זה, גיליתי שיש הכרח לברר ראשית את תכניה, ערכיה והמיתוסים של תרבות העידן החדש. רק לאחר מכן, כך חשבתי, ניתן יהיה להתייחס לזיקות שבין תרבות זו לבין הזהות היהודית הפוטנציאלית, ולהעריך באופן מעמיק ומורכב תופעות "סינקרטיסטיות" של יהדות עידן-חדשית. שרטוטי מפה נרחבת של רעיונות מרכזיים ובעלי משקל בתרבות עידן החדש והקשרים שלהם זה לזה, עד שנפרש לפניי מודל של "רשת רעיונית" אדירה, שכל מוקד רעיוני בה ראוי למחקר בפני עצמו על הגרסאות השונות בהן הוא מעוצב ועל משמעויותיו. כוונתי היתה לפרוש את הרשת כולה, תוך חלוקה מלאכותית-טכנית שלה לשלושה תחומים: זמן, עצמי (self) והמציאות. כשפניתי לכתיבת תתי הנושאים הראשונים של תחום הזמן, גיליתי שהכתיבה האקדמית תחייב אותי להסתפק במסגרת עבודת הד"ר בחלק קטן מתחום זה, ובהקדמות הכרחיות, כגון עיסוק בבעיות המתודולוגיות המורכבות המיוחדות לתחום זה וכן סקירת תופעות השייכות לשדה זה בישראל.

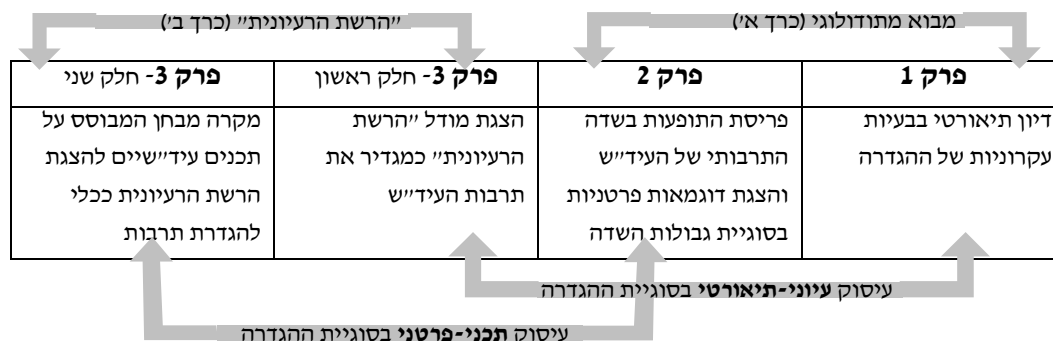
אשר על כן, העבודה שלהלן נרחבת ומקיפה ויש מקום להנהיר את ההיגיון שהנחה את המבנה שלה, ואת הקשרים בין חלקיה השונים. העבודה כולה – על חלקיה השונים – מכוונת להתמודדות עם בעיית ההגדרה של תרבות העידן, וזאת בשני אופנים – האחד **עיוני-תיאורטי**, והאחר **תכני-פרטני**. בהתאם, הכרך הראשון – המהווה מבוא מתודולוגי לחקר התחום – פורס בשני אופנים שונים הקדמות לסוגיית הגדרת התחום – הפרק הראשון מכיל דיונים תיאורטיים בבעיות הנובעות מסוגיית ההגדרה (אגב סקירת המחקר שעסק בשאלות אלה); ואילו הפרק השני מכיל תיאור פרטני של תכני התופעה הנלמדת (בדגש על התופעה הישראלית) ודיון בגבולות הקונקרטיים של תרבות דיפוזית זו. בכרך השני אני מציעה את "הרשת הרעיונית" כפתרון

³² בדומה לאופן שבו ניתח מירצ'ה אליאדה את התיאורים המקראיים אודות הבגידות של עם ישראל בה' בתקופות של שגשוג חומרי. ר' אליאדה, השיבה הנצחית, ע"פ 91-92.

³³ זהו הדימוי בו נוקט בידרמן, מסעות פילוסופיים, עמ' 14.

לסוגיית ההגדרה: בחלקו הראשון (סעיפים 1-2) של הפרק השלישי אני מתארת באופן תיאורטי את הרשת ומשמעויותיה; ואילו בחלקו השני (סעיף 3) אני מציגה מקרה מבחן (תפיסות זמן הנוגעות לעבר) העוסק בניתוח תוכן של העיד"ש, המדגים כיצד הגדרה תרבותית רשתית מספקת מענה לקשיי ההגדרה.

להלן תיאור סכמטי של מבנה העבודה וההיגיון הקושר בין חלקיה השונים המכוונים כולם להגדרת תרבות העיד"ש:



מאחר ששדה העיד"ש – הן בישראל והן בעולם – איננו מוכר לקוראים רבים, ומאחר שהשיח המחקרי אודות העיד"ש מכיל סגנונות מחקר מגוונים ואף מחלוקות מרובות – יש צורך בכפילויות בשני מובנים (כפי שמוצג בחיצים שלצד הטבלה). הכפילות במובנה הראשון נובעת מהצורך בסקירות שונות של השדה המחקרי והתרבותי (הכרך הראשון) מצד אחד, ומהרצון להציג **חידוש** – המודל הרשתי (הכרך השני) – מצד אחר; הכפילות במובן השני היא בין ההיבט ה**תיאורטי** (המחצית הראשונה של כל כרך) לבין ההיבט ה**פרטני-תכני** (המחצית השנייה של כל כרך). מבנה העבודה משתלשל, בהתאם להיגיון זה, כך: הפרק הראשון פורט את הבעיה המתודולוגית לפרטיה; הפרק השני ממחיש את הבעיה התיאורטית באמצעות דיון קונקרטי בדוגמאות מן השדה; הפרק השלישי מציע את הפתרון לשאלת ההגדרה (ומדגים כיצד יש להשתמש במודל המוצע באופן מעשי).

אליאדה ניבא שהמערב ייגאל ככל שפגישתו עם תרבות המזרח תלך ותתמצה. חזונו לא נבע מתוקף מחקריו בלבד, כי אם היווה גם הבעת מְשָאלה, כחלק מתוכנית פעולה.³⁴ ודומה לו, גם אני אחתום את פתח הדבר לעבודתי בנימה אישית. אני מזהה – ומקווה – שהזהות היהודית (הישראלית) תיגאל ככל שפגישתה עם תרבות העידן החדש תעמיק. ניתן כבר לעמוד על קווי המיתאר של תהליך זה בחלקם, לאור התבוננות במתרחש בשנים האחרונות: התנסות בפרשנות כתבי הקודש תוך פסיכולוגיזציה של אלהים ודיאליפיקציה של הפרט, הגדלת חלקו של הפרט באחריות לגורלו במסגרת תיאודיציית, יצירות סינקרטיסטיות המניחות פרניאליזם, השבת המשמעות להולדתנו ה"מקרית" כיהודים, הענקת מקום ייחודי לנשים ולנשיות, התעוררות מחדש של מחזורי הטבע ואיתנו במיתוסים ובטקסים היהודיים, תשומת לב לבריאות והנאות גופניות, דגש על רגשות ותשוקות לצד (או על חשבון) שכלתנות, דמוקרטיזציה של תורות אוטוריות והתנסות בטכניקות נפשיות, ביקורת חריפה על ממסדים (דתיים וחילוניים) הקשורים בתהליכי חיברות, ניסיונות להרמוניזציה בין רוחניות למדע, ועוד... ומי ייתן והתחדשות זו של מעיינות נובעים מתהומות התרבות היהודית תתרום לתיקון העולם.

³⁴ ר' למשל: אליאדה, יוגה, עמ' 5.

אחרית דבר

בדיון אודות הגדרת תרבות העיד"ש, המסקנה המרכזית היתה כי אפשר ורצוי להציע לעיד"ש הגדרה על בסיס רעיוני, ולא רק על בסיס חברתי או היסטורי כפי שהוצע במחקר עד כה. המודל הרשתי שהוצע מהווה הגדרה במובן זה שהוא מאפשר להבין את הערכים התרבותיים, לזהות את מרכיבי התרבות ואת אופן שייכותם המורכב אליה. המודל הרשתי עשוי לשמש לבחינת שייכותן של תופעות לעיד"ש, לניתוח טקסטים, לתיאור תפיסות עולם, להבנה מעמיקה של רעיונות ופרקטיקות, ולפריסה יצירתית של תמונת המצב התרבותית שלא באמצעות פסוק מגדיר, קטלוג או עץ היררכי. מודל זה מספק הגדרה עמומה, הקשרית ומצטברת – ההולמת את השייכות העמומה של תופעות לתרבות העיד"ש ואת העמימות של השקפותיה.

הטענה הטמונה בתוך מודל הרשת היא כי למרות הגיוון, הביזור והמורכבות – לא כל תורה/ טקסט/ רעיון יכולה להשתייך לעיד"ש במידה שווה, לא "הכל הולך", ואין מדובר באוסף אקראי ובלתי רפלקטיבי, המעניק בסופו של דבר הזדמנות שווה לכל השקפה. העומק הרעיוני של העיד"ש מתגלה ב"יד הנעלמה" של הרשת הרעיונית, המוליכה שוב ושוב אל אותם דפוסים אסוציאטיביים, אותם נראטיבים ומיתוסים, אותן מילות מפתח ומטאפורות. פיענוח נכון של העולם הרעיוני של העיד"ש מחייב את החוקרים לכוון את פרשנותם על בסיס רשתי, המספק השתקפות הולמת של המורכבות הרעיונית, כך שלא תתקבל פרשנות "פשוטה" ו"חותכת", הפותרת את הסתירות, המוטָה לכיוון מסויים או המחטיאה את האופי הפנימי של השיח האמי. רשת המשמעויות עשויה לספק בסיס איתן לפרשנויות מהסוג שכונה "קומה שנייה", שראוי כי יינתנו ממגוון זוויות מבט רב-תחומיות, כדי לבטא את ריבוי פניה, התבטאויותיה והשלכותיה של תרבות העיד"ש.

סוגיות רבות, שנוכרו רק ביעף, ראויות למחקרי המשך מרתקים וחשובים: מהו החידוש שהופך פגאניות לניאו-פגאניות? מה מייחד את השקפת העיד"ש אודות גלגולי נשמות? מהם היסודות הנוצריים של דת העיד"ש? מהם המיתוסים של תרבות העיד"ש? מה עומד מאחורי מטאפורות נפוצות בעיד"ש כגון "לזרום" או "להתחבר"? עד כמה חופף שיח העיד"ש לשיחים אחרים – כגון מד"ב או רוחניות פמיניסטית? מה תפקידה של הטכנולוגיה באוטופיות עיד"שיות? מהם מאפייני דמות הגיבור/ה בסיפורים עיד"שיים עלילתיים? ועוד.

רבים תוהים על הסיבות להצלחתה הרבה של תרבות העיד"ש, על גורמי המשיכה שלה.¹ לחלק מהתניאוריות בעניין זה מטרה ניבויית – לעמוד על הסיכויים להישרדותה ועל כיווני ההתפתחות הצפויים לתרבות זו בעתיד. יש המציעים, כי דתיות בלתי קונבנציונלית מעין זו של העיד"ש נעשית פופולרית יותר בתקופות של "שינוי חברתי מהיר" או בשל "חוסר נחת תרבותי". אחרים מציעים כי תרבות מיסטית מתחזקת עקב דיסוננס הנוצר בין המציאות הנצפית לבין אמונות וערכים תרבותיים ממוסדים. יש המציעים ערעור של תחומי הביטחון, הסדר, מה שמבוסס – מבחינת הזהות, מבחינת ידיעת האמת, מבחינת גורמי הסמכות, מבחינת ערכיות ועוד. אחרים מסתפקים בהסבר מקומי יותר, שאינו מבטא מודל כללי, כגון תיאור התפתחויות פוליטיות גלובליות או תיאור "ביוגרפי" של דור מתבגר.

גורמי המשיכה לעיד"ש עשויים להתברר על דרך החיוב – יתרונותיה של תרבות זו – או על דרך השלילה – חסרונותיהן של החלופות התרבותיות. אחד הנושאים המרכזיים שעשוי לעלות בהקשר זה הוא מידת התאמתה של תרבות העיד"ש למצב הפוסטמודרני ו/או להלך רוח פוסטמודרניסטי – שאלות של אקלקטיות, ריבוי זהויות, פקפוק באמיתות, חשדנות כלפי מוסדות, פרובלמטיזציה של שימושים בשפה ועוד. לא כאן המקום לענות בוויכוח המחקרי אם יש לראות בעיד"ש תרבות/דת פוסטמודרנית, אבל אין ספק בכך שכתרבות מתפתחת ודינאמית היא משתלבת במאבקים המשקפים את המתח שבין מודרניות לבין פוסטמודרניות. בדומה, תרבות העיד"ש לוקחת חלק פעיל, בולט ויצירתי בשלל הסוגיות ה"בוערות" העכשוויות של החברות בהן היא מופיעה – בנושאים רבים ומגוונים, מפוליטיקה ואקולוגיה ועד חינוך ודת.

מכל מקום, לעניין הצלחת תרבות העיד"ש בישראל – בין אם הדבר מעיד על התערערות הממסדים, בין אם על שינויים חברתיים מהירים, ובין אם על נסיבות פוליטיות פנימיות או חיצוניות – השאלה החשובה המתעוררת היא בירור האתגר שאליו נענית תרבות העיד"ש ובירור סוגי המענה שהיא מציעה לו. דבר זה עשוי לספק צוהר למגמות בחברה הישראלית, לבעיות וחוסרים, לערכים ומשברים. כמקום המובהק של שינויים תרבותיים, קל לזהות באמצעות העיד"ש ביקורות עצמיות, נושאי עניין המצויים ב"התלבטות" תרבותית, אידיאלים חדשים, דמיון תיאולוגי המתרקם ועוד.

בחינת העיד"ש הישראלי והניסיון לעמוד על דריכת כוכבו בחברה שלנו אינו מספק רק הצצה לשולי החברה, ואף לא רק מבט על מה שמתחולל בזרם המרכזי שלה. אפשר למצוא בהתבטאויות של העיד"ש גם היבטים של תרבות נגד או ביקורת תרבות (למעשה ביקורת עצמית), המספקת הזדמנות ללמוד על הדימוי של החברה הישראלית בעיני עצמה. בחינה כזו של העיד"ש מלמדת, כי הישראלים מאסו בחיברות-היתר ובנורמות שלהם, באיפוק ובהקרה של הפרט למען ה"כולם"; די להם להקריב את ההווה על מזבח העתיד ואת הרגש על מזבח היעילות; חסרים להם תחושת קהילתיות – פרסונליות, קשר, ערבות ומעורבות – וביטויים של אהבה, קירבה ונתינה. העיד"ש בישראל מבכר להחזיק בפרטיקולריות – ולא להיות "ככל העמים" – אבל גם מתעקש לשלב את עם ישראל במשפחת העמים ברוח של אחווה, אוניברסליות וכבוד לתרבויות אחרות. לנגד עינינו צומחת תרבות יהודית-ישראלית רוחנית, אם תרצו מיסטית, חדשה, שמבטאת רצון למות

¹ ר' למשל הילס, תנועת העיד"ש, עמ' 149. כמו כן, ר' לעיל בפרק הראשון סעיף 2. 4. ו.

ולהיוולד מחדש, רצון לחיות בהווה שונה מזה שאנו מכירים. ובחזונה, היא מעצבת את זהותה לא רק תוך דילוג מעל ראשי המימסד הדתי, אלא אף מעל ראשי האליטה החילונית.

היהודים הישראלים הניו אייגייס מפגינים ניכוס מחדש של מקורות יהודיים, תוך גילוי של חופש פרשני המעיד על תחושה של הזדהות עם המקורות, הנתפסים כרלוונטיים לקיום דיאלוג רוחני משמעותי. הם מבטאים זהות חדשה בעצם העובדה שקבוצת השווים שאליה הם מתייחסים עשויה להיות בה במידה ה"חילוניים", ה"דתיים" או בני עמים ודתות אחרים. מדובר בזהות שהבשילה מתוך ה"אני לא בדיוק" הישראלי שאפיין רבים ממי שזוהו כ"חילוניים" או כ"דתיים" (או כ"מסורתיים"), זהות שמלאה בתכנים על דרך החיוב.

בשל המגוון הרחב של מקורות יהודיים ובשל מגוון הכלים הפרשניים, העיד"שיים מזהים את מקורותיהם לעתים קרובות בתוך היהדות, בזרם שנתפס כ"אחר"; אבל חלקם מתרחקים מזהות יהודית ונוטים להזדהות עם מקורות חוץ יהודיים, תוך דחייה של "חבילת היהדות" הקלאסית הישראלית (המזוהה עם הממסד האורתודוכסי, ואף עם הזהות החרדית). לכן, יש לצפות לאחד משני תרחישים אפשריים: האחד – שהעיד"ש היהודי-ישראלי ינקוט באסטרטגיות של אימוץ ה"יהדות" על בסיס הדגשת מקורות יהודיים החיוביים בעיניו (המבטאים ערכים פרניאליים, פלורליסטיים, אנטי-נומיים, וכד'), או פרשנות יצירתית של מקורות כאלה (באופן שבו ישקפו ערכים שכאלה). אפשרות אחרת היא דחיית ה"יהדות" תוך שהם מזהים אותה עם מקורות יהודיים המבטאים ערכים המנוגדים לאלה של העיד"ש. כמו כן, צפוי שהעיד"ש היהודי-ישראלי לא רק ימצא מקורות ונראטיבים יהודיים קיימים, אלא ימציא כאלה משלו ("המצאת מסורת" באמצעות פרשנות או יצירה). במקרה זה, ייתכן מאד שהנראטיבים יהיו סינקרטיסטיים, ויבטאו רוח פרניאלי. ² כאמור, לצד נוסחים פרקטיקולריים אלה של העיד"ש מופיע גם עיד"ש ישראלי "נטול" יהדות וישראליות, ורק ימים יגידו איזה מן הכיוונים המתפתחים בעיד"ש הישראלי יגבר.

² מעניין שסלאבוי ז'יז'ק מוצא רק שלוש אופציות "פוסט-חילוניות" בתרבות הרווחת כיום (המתיישבות עם שני הכיוונים שתיארת כאן), ומעניין כי כולן מתמקדות בפרה-היסטוריה במובן מה: האחת היא הלל לדתות הפוליתאיסטיות הקדם-מודרניות תוך גינוי דיכויין מאוחר יותר ע"י פטריארכליות יהודית-נוצרית; האחרת היא דבקות ביהדות, כניגוד (שקדם) לנצרות; והאחרונה – המסורת הגנוסטית או המיסטית שחתרה תחת הנצרות ההגמונית, ולכן הודרה או דוכאה על ידה. הוא מזכיר את המאמץ לתאר ישו "מקורי" או אף יהודי-רבני, טרום-מיסדי, שאינו מזוהה עם "המסורת הנוצרית כהלכתה". ר' ז'יז'ק, הסובייקט שאמור להאמין, עמ' 14. שלוש הדרכים האלה התבטאו בנראטיבים השונים שהובאו במהלך הפרק השלישי (בסעיף 3.3. ב. III): חלקם אכן ראו את היהדות כדרך פרה-היסטורית חיובית, הקודמת לעולם המערבי-נוצרי; וחלקם זיהו את היהדות כחלק מהממסד השלישי, שהפגאניות קדמה לו; אחרים מאמצים לגמרי נראטיבים מערביים נוצריים (תוך הזדהות עם תמות שכפרו בנצרות מתוכה, בלי להתייחס למקומה של היהדות כ"כפירה" בנצרות בפני עצמה).

The New Age Culture in Israel

A Methodological Introduction and the "Conceptual Network"

Marianna Ruah-Midbar

Interdisciplinary Studies of Hermeneutics and Culture

Ph.D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

September 2006

Abstract

Recently, the New Age [=NA] Movement has undergone a metamorphosis from a small marginal movement into a main and major phenomenon. I along with other scholars and observers see the NA as a concentrated, intensive and arrant manifestation of the general tendencies of Israeli and western society. Thus, the NA serves as a speculum to observe wider cultural processes.

But what is the NA culture and what is it comprised of? Past attempts to organize the field have failed, and attempts to classify phenomena as related or non-related to it haven't succeeded; the proposed formal definitions are loaded with many hermeneutic problems. Thus, the main question in this research is, how should the NA culture (in Israel) be defined? The answer is given in two parts: The first one (the first and second chapters) provides a discussion of the methodological and theoretical aspects of defining the NA, a survey of definition approaches and their problems existing in the research, and a review of the phenomena in the field; The second one (the third chapter) suggests the *conceptual network* model as a definition of the NA culture in terms of its prevalent contents, ideas, values and narratives.

The first chapter focuses upon the problematic character of the wide diversity of different referents of the label, "New Age," in the research. Some scholars suggest the label should be replaced – in order to accurately analyze the observant phenomenon, or in order to widen the angle, or in order to avoid essentialism; still the problem remains. Another issue is related to whether the NA is a religion, a state of mind, a social movement or a lifestyle. In order to refer to the different aspects of the phenomenon, I propose it be referred to as a *culture*. Scholars who have attempted to present the main ideas of NA have provided different lists, only partially compatible with each other; Some have tried to establish the NA based on one idea, but couldn't agree as to what it should be.

NA description in various studies may teach us about the researchers and their attitude toward the research object. The relatively young field of NA research is loaded with polemics among experts and laymen. The chapter also classifies the hermeneutical difficulties of the field into five challenges: The first is the lack of organization of the phenomenon, its fuzziness and the scholarly gaze that orders it. The second – the labeling problem, related to the denial of the research objects perceived as "New-Agey." The third – the problematic character derived from a too narrow or too wide prism. The fourth – problems of definitions that rely on historical narratives. The fifth – the tension between emic and etic discourse and between critical and empathic research. It should be pointed out that the NA might be seen as a counter-culture or critical-culture; this explains the strong emotions it arouses in the research, and requires reflectivity and caution.

In the face of the variety of challenges and problems undermining definitions, I suggest to change the sharp Boolean decision of phenomena being related to NA with a **contingent** (of many different considerations), **accumulative** ("arrantly related", "scantly related" etc.), and **contextual** ("not related in the sense that...") decision. Also, I suggest the definition be multidisciplinary and leave room for the theological and philosophical aspect.

The second chapter surveys several ways of dividing the field, and focusing on Israeli examples, reveals various NA phenomena. The survey shows the difficulty in delineating a sharp division between different streams, and the vagueness regarding including or excluding phenomena in/of the "NA" label. One of the examples dealt with at some length is the NA (semi-) academia. The chapter deals with the "self consciousness" of the phenomena of the interconnectedness that creates sociological and conceptual coherence, and an appearance of a network. Ten examples are given in order to demonstrate the problematic of relating phenomena to the NA. The chapter also summarizes statistical data regarding the volume and distribution of the phenomenon (beliefs, products and the like), and presents some evidence for the shift in the NA culture status from the margins of society to its mainstream and institutions. The chapter closes with pointing out the field which served for my research.

The third chapter describes the model offered as a means of defining and analyzing the NA: the conceptual network. The network characters are reviewed, as studied in the recently emerging network science, and are applied an analysis of the NA culture. I maintain that the NA conceptual network should be considered as "scale-free" (high interconnectivity, unequal distribution of links, salient hubs, constant growth etc.). The relations between the NA and other networks and their percolation are also discussed. The network model provides a solution to the various difficulties mentioned in the research – It proves the conceptual depth of NA, that is expressed in a repetition of associational patterns on the one hand, and in a rejection of ideas on the other hand, implying that not every idea is accepted. Likewise, Consistent correspondences between thought (values, images), speech (manners of expression), and deeds (behavioral practices) are revealed. The network also reflects the cultural complexity, and supplies the required vagueness in classifying and relating phenomena.

A case study – NA perceptions of the past – is analyzed in the third chapter. There appears to be a repetition of a pattern of narratives, values and links, that is epitomized by: an ideal pre-history, a negative history appearing following a crisis, and a latent continuity or spiritual evolution preserved from the beginning to the present. Despite the contradictions and differences among the NA teachings, it is made clear that several patterns are maintained. They appear, for example, in myths of humankind, private biographies, theoretical rationales of treatment methods and graphics. The chapter ends by presenting several cultural analyses of NA, with their "ideological cargo." The contrasting directions of interpretation demonstrate the necessity for reliance on a solid and accepted foundation and for proposing a range of angles. A rigorous preliminary analysis of the conceptual network may serve as such a platform, enabling diverse future research directions.

Finally, the research points to two tendencies in the formation of NA Jewish-Israeli identities.